

RENATA ZAWISTOWSKA

DEMOGRAFIA I ROZMIESZCZENIE LUDNOŚCI WĘGIERSKIEJ W SŁOWACJI 1918-1950*

„Tysiącletnie małżeństwo z Węgrami nie udało się. Musimy się rozejść”¹ – oświadczył ksiądz Andrej Hlinka, charyzmatyczny przywódca słowacki, 24 maja 1918 r. na tajnej naradzie Słowackiej Partii Narodowej w Turčianskym Sv. Martinie. Podobne stanowisko prezentowali przywódcy słowackiej emigracji w Stanach Zjednoczonych. 30 maja 1918 r. w Pittsburgu podpisali oni z Czechami umowę o utworzeniu wspólnego państwa. Oświadczenie Hlinki i umowa pittsburska legły u podstaw „Deklaracji Narodu Słowackiego” przyjętej 30 października 1918 r. przez przedstawicieli głównych słowackich partii, ugrupowań i nurtów politycznych na spotkaniu zwołanym w Turčianskym Sv. Martinie przez Słowacką Radę Narodową. Deklaracja ogłosiła oderwanie się Słowacji od Węgier i utworzenie niepodległego państwa wspólnie z Czechami. W ambicjach i planach czołowych polityków czeskich, m.in. Tomáša G. Masaryka i Edvarda Beneša, Słowacja i Ruś Podkarpacka były traktowane jednak przede wszystkim jako czeska przestrzeń strategiczna i korytarz na wschód do Polski, Węgier, Ukrainy i Rumunii².

Dla Słowaków najpilniejszą sprawą stało się ustalenie państwowych zewnętrznych granic Słowacji określających jej terytorium. Największy udział miał w tym Edvard Beneš, minister spraw zagranicznych pierwszego rządu czechosłowackiego. Po raz pierwszy zaproponował on granicę Słowacji z Węgrami w memorandum skierowanym

* Prezentowana publikacja koresponduje z moją rozprawą *Kwestia węgierskiej mniejszości narodowej w Słowacji w latach 1945-1948*, Warszawa 2010.

¹ T. Kopyś, *Kwestia narodowościowa na ziemiach Korony Świętego Stefana w latach 1867-1918*, Kraków 2001, s. 96-97.

² Taką jednoznaczną ocenę (wysłuchaną przeze mnie bardzo uważnie) zaprezentował w swoim referacie, wygłoszonym 21 lipca 2010 r. na XIII Zjeździe Historyków Krajów Niecki Karpackiej zorganizowanym przez Rákóczi Szövetség w Matrafüred na Węgrzech, znany czeski historyk profesor Jan Rychlík z Pragi; Patrz również: M. K. Kamiński, *Edvard Beneš kontra gen. Władysław Sikorski: polityka władz czechosłowackich na emigracji wobec rządu polskiego na uchodźstwie 1939-1943*, Warszawa 2005; E. K. Kautský, *Kauza Štefánik: legendy, fakty a otázky okolo vzniku Česko-Slovenskej republiky*, Martin 2004.

do zwycięskich mocarstw 4 listopada 1918 r.³ Nie czekając na formalną odpowiedź, już cztery dni później przybywający z Włoch i Francji legionieści czechosłowaccy zaczęli wypierać z terenu Słowacji węgierskie wojsko i administrację. 3 grudnia 1918 r. delegat Ententy w Budapeszcie, francuski podpułkownik Ferdynand Vix przekazał rządowi węgierskiemu oficjalną notę marszałka Ferdynanda Focha, informującą, że wojsko czechosłowackie ma prawo obsadzić całe terytorium Słowacji aż po linię demarkacyjną.

Wytyczyli ją 6 grudnia 1918 r. delegat rządu ČSR w Budapeszcie Słowak Milan Hodža i minister wojny rządu węgierskiego Albert Barthy. Przebiegała ona od Devina przez Pezinok, Sereď, Nové Zámky, Vrable, Lučenec, Smolník, Margecany, Sobrance do Humennego i dalej doliną Laborca do granicy z Galicją. Edvard Beneš nie zaakceptował jednak tej linii i w skierowanym do marszałka Focha memorandum z 20 grudnia zażądał znacznego jej przesunięcia na południe. Propozycja Beneša została przyjęta i już następnego dnia marszałek Foch przekazał do Budapesztu żądanie wycofania administracji, policji i wojska węgierskiego poza linię biegnącą Dunajem od ujścia Morawy, rzeką Ipl do górnego odcinka jej nurtu i dalej w kierunku na Rimávską Sobotę, Tornalę, do ujścia rzeki Už do Laborca i biegiem rzeki Už do granicy z Galicją. Nowa linia demarkacyjna obowiązywała od 23 grudnia. W tym dniu władze Republiki Węgierskiej kierowane przez Károlyi Mihály jako głowę państwa i premiera rządu opublikowały uchwałę o przyznaniu autonomii Rusi Podkarpackiej. Podobna uchwała w odniesieniu do Słowacji została przyjęta przez władze węgierskie dopiero 12 marca 1919 r. Była ona wprawdzie bezprzedmiotowa, bo Słowacja już funkcjonowała jako część Czechosłowacji, ale ta ponad dwumiesięczna zwłoka w jej podjęciu była wymowna. Czechosłowaccy legionieści pod dowództwem gen. Piccioniego⁴, wykonując polecenie ministra obrony narodowej Václava Kłofáča, osiągnęli wyznaczoną przez aliantów linię – nazywaną w Słowacji „linią demarkacyjną Pichona”⁵ – już 20 grudnia 1918 r.

Nie były to ostatnie zabiegi korzystnego dla Słowacji przesuwania jej granic na południu i wschodzie. Kolejne idące w tym kierunku żądania zostały przedstawione w memoriale przedłożonym na konferencji pokojowej w Paryżu. Komisja ds. czechosłowackich opowiedziała się za przyznaniem ČSR Rusi Podkarpackiej oraz terenów na południe od Rimávskiej Soboty⁶. Rada Najwyższa Konferencji Pokojowej 12 czerwca 1919 r. zatwierdziła projekt Komisji do spraw czechosłowackich w sprawie granicy słowacko-węgierskiej⁷.

³ A. Essen, *Polityka Czechosłowacji w Europie Środkowej w latach 1918-1932*, Kraków 2006, s. 12-13, 16-18, 26-31.

⁴ B. Ferenčuchova, *Talińska a francúska vojenská misia na Slovensku a Československo-maďarský konflikt v rokoch 1918-1919*, w: *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918-1920*. (Zborník referátov z konferencie v Michalovciach 14-15.06.1994), red. L. Deák, Martin 1996, s. 142.

⁵ M. S. Ďurica, *Dejiny Slovenska a Slovákov*, wyd. 2, Bratislava 1996, s. 105-107. Stéphen Pichon (1851-1933) w latach 1917-1920 był ministrem spraw zagranicznych Francji.

⁶ A. Essen, *op. cit.*, s. 26-28.

⁷ J. Dejmeek, *Československo, jeho susedé a veľmoci ve XX. storočí (1918 až 1992)*. *Vybrané kapitoly z dejín československé zahraniční politiky*, Praha 2002, s. 198.

Argumentem działającym wówczas na rzecz Czechosłowacji był udział liczącej ponad 62 tysiące żołnierzy armii Republiki Czechosłowackiej w wojnie z węgierskimi komunistami, którzy od 21 marca do 1 sierpnia 1919 r. rządili Węgrami, a nawet częścią Słowacji. Czechosłowacka armia stanowiła część sił, które brały udział w zlikwidowaniu groźby bolszewizacji tego obszaru Europy⁸. Rząd praski posługiwał się również militarnym i politycznym atutem, jakim był Korpus Czechosłowacki w Rosji⁹.

Mając poparcie zwłaszcza ze strony Francji, władze czechosłowackie bardzo umiejętnie i bezwzględnie wykorzystały sprzyjającą im sytuację, działając zarówno dyplomatycznie, jak i militarnie nie tylko przeciwko państwom pokonanym: Niemcom, Austrii i Węgrom, lecz także w stosunku do Polski¹⁰.

W preambule traktatu podpisanego 10 września 1919 r. w Saint-Germain-en-Laye znalazło się sformułowanie określające podstawowe kwestie dotyczące terytorium i zasad, na jakich zostało utworzone wspólne państwo Czechów i Słowaków¹¹. Traktat ten stwierdzał również, że „rusiński naród na południu Karpat przyłączył się do tego zjednoczenia”. Szczegółowe postanowienia odnoszące się do Rusi Podkarpackiej, przyznające jej „możliwie najrozleglejszą autonomię w ramach jednolitego czechosłowackiego państwa”¹², zajęły w tej umowie cały obszerny rozdział.

Traktat pokojowy z Węgrami został podpisany w Wielkim Pałacu Trianon 4 czerwca 1920 r. (wszedł w życie 26 lipca 1921 r.)¹³. W ocenie decyzji zawartych w tym traktacie prezentowane są skrajne stanowiska. Decyzje te należy rozpatrywać, uwzględniając wszystkie czynniki nie tylko racjonalne, obiektywne, lecz także subiektywne, które na nie wówczas wpływały. Węgrzy narazili się wszystkim narodom znajdującym się pod ich panowaniem przez politykę madziaryzacyjną zwłaszcza w ostatnim półwieczu przed I wojną światową. Państwa tych narodów, już istniejące lub nowo powstałe, należały do zwycięskiego obozu alianckiego, podczas gdy Węgry były państwem pokonanym.

⁸ M. Hronský, *Priebeh vojenského konfliktu ČSR s Maďarskom v roku 1919*, „Historický Časopis”, 41/1993, nr 5/6; M. S. Ďurica, *op. cit.*, s. 110-111. 21 marca 1919 r. w Słowacji zostali powołani do wojska wszyscy mężczyźni urodzeni w latach 1892-1898. Straty armii czechosłowackiej w wojnie z komunistyczną armią Węgierskiej Republiki Rad wyniosły 207 oficerów i 7305 żołnierzy – zabitych, chorych, rannych i zaginionych (12% ogólnego stanu armii). Straty strony przeciwnej wyniosły ogółem 11 589 ofiar: 450 zabitych, 3691 rannych, 6977 chorych i 471 wziętych do niewoli.

⁹ L. Lipták, *Slovensko v 20. storočí*, Bratislava 2000, s. 77-78. Prezydent Masaryk w październiku 1919 r. podjął decyzję o ewakuacji Korpusu do Czechosłowacji. W dramatycznych okolicznościach z Syberii przez Władywostok ewakuowało się do 2 września 1920 r. 56 459 żołnierzy i 11 271 cywilów. Drogą morską, a następnie przez Europę Zachodnią powrócili oni do kraju i objęli różne stanowiska także na terenie Słowacji. Patr.: D. Bullock, *The Czech Legion 1914-20*, seria Men-at-arms nr 447, Oxford: Osprey 2009, s. 34.

¹⁰ E. Orlof, *Zerwanie Słowaków z Węgrami w roku 1918*, „Studia Historyczne”, 1981, R. 24, z. 1 (92), s. 65; *Stosunki polsko-czesko-słowackie 1918-1945*, red. E. Orlof, Rzeszów 1992, s. 92-93.

¹¹ J. A. Mikuš, *La Slovaquie dans le drame de l'Europe: histoire politique de 1918 a 1950*, Paris 1955 (Wyd. słowackie: J. A. Mikuš, *Slovensko v dráme Europy*, Martin 2002), s. 23-24.

¹² Pełny tekst umowy zob. *Sbirka zákonů a nařizení státu Československeho*, R. 1921, č. 133.

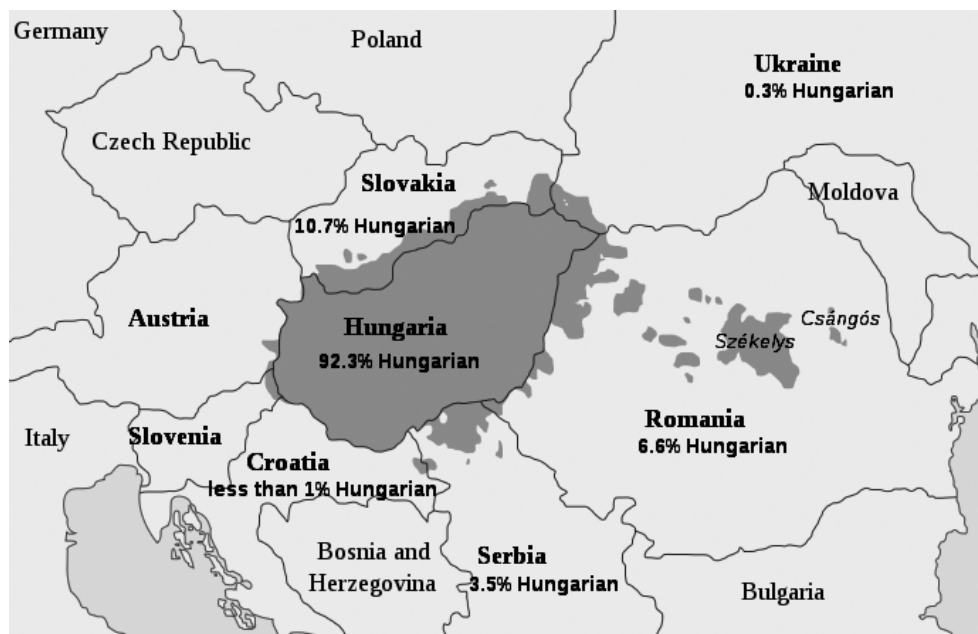
¹³ J. Dejmek, *op. cit.*, s. 197-199; M. Hronský, *Boj o Slovensko a Trianon 1918-1920*, Bratislava 1998, s. 93; Tekst traktatu: *Sbirka zákonů a nařizení státu Československeho*, R. 1922, č. 29 z 28.03.1922.

Wśród zwycięskich państw zachodnich, a także sąsiadów Węgier wojenna nienawiść została spotęgowana po utworzeniu przez węgierskich komunistów rewolucyjnej Węgierskiej Republiki Radzieckiej.

Królestwo Węgierskie – określane też często jako kraje korony św. Stefana – wielonarodowe państwo zbudowane według sięgających średniowiecza feudalnych wzorców, funkcjonujących w wielu dziedzinach jeszcze w XX wieku¹⁴, było nie do utrzymania w sytuacji, gdy narody Europy Środkowej postanowiły ogłosić niepodległość. Nastąpił jednak wówczas nie tylko rozpad Królestwa Węgierskiego i wyodrębnienie terytoriów zamieszkałych przez narody, które postanowiły być niepodległe, lecz także przy tej okazji nastąpiło zajęcie przez zwycięskich sąsiadów przygranicznych terenów zamieszkałych prawie wyłącznie przez Węgrów.

Istotę krzywdy narodu węgierskiego, okrojonego bez skrupułów i kompromisu zarówno po I, jak i II wojnie światowej, ukazuje mapka, powszechnie dostępna m.in. na popularnych stronach internetowych.

Mapa 1. Naród węgierski w Republice Węgierskiej i krajach sąsiednich

Źródło: hu.wikipedia.org/wiki/Magyarok. Plik: Dist_of_hu_lang_europe.png: A magyar nyelv etterjedtsége. (Autor: Mutichou)

¹⁴ H. i T. Csorba, *Ziemia węgierska azylem Polaków – 1939-1945*, Warszawa 1985, s. 297-298. Patrz również: s. 15 i przypisy nr 45 i 46 prezentowanego artykułu.

Informacje wynikające z tej mapki wydają się schematycznie klarowne i proste do rozwiązania. Rzeczywistość była jednak inna, bardziej złożona. W ciągu wielu wieków na terenie byłego Królestwa Węgierskiego nastąpiło wymieszanie – mieszkającej i żyjącej obok siebie – ludności różnych narodowości.

Sytuacja narodu węgierskiego widoczna na tej mapce posłużyła prof. Istvanowi Kovácsowi z Węgierskiej Akademii Nauk, byłemu konsulowi Węgier w Krakowie, do użycia określenia, iż naród węgierski graniczy sam ze sobą¹⁵.

Nie podzielał zatem ocen, u podstawy których leży założenie, że krzywdy narodu węgierskiego wynikają z rozpadu Królestwa Węgierskiego, bo są to wielkomocarstwowe resentymenty, należy uznać za słuszną krytyczną ocenę zasady odrzucenia wszelkiego kompromisu przy ustalaniu granic nowego narodowego państwa węgierskiego. Miał rację francuski generał Goundrecourt, który oświadczył: „posunęliśmy się trochę za daleko”¹⁶.

W imieniu Czechosłowacji traktat w Trianon podpisał Słowak dr Štefan Osuský¹⁷. Delegacja polska nie podpisała tego dokumentu m.in. dlatego, że nie rozstrzygał on granic między Polską i Czechosłowacją¹⁸.

Słowacy po raz pierwszy w swojej historii na mocy międzynarodowych traktatów mieli określone swoje państwowe granice. Zagwarantowane międzynarodowymi decyzjami w granicach Czechosłowacji terytorium Słowacji zajmowało 49 000 km², a 61,5 tys. km² razem z Rusią Podkarpacką¹⁹. Niewielki młody naród postanowił z determinacją bronić przyznanych granic i terytorium.

Znany w okresie międzywojennym węgierski socjolog dr Ján Makkai w rozprawie o Węgrzech po I wojnie światowej stwierdził, że w socjologicznej i socjograficznej literaturze węgierskiej panuje zgodność poglądów, iż pozostała w trianońskich Węgrzech ludność węgierska była nieco inna niż ta, która znalazła się po drugiej stronie granicy w Jugosławii, Rumunii i Słowacji²⁰. Węgrzy zamieszkali w tych państwach musieli być bardziej zahartowani w walce o swoje żywotne prawa. Byli bardziej wytrzymali, wyspecjalizowani i wszechstronnie przygotowani do pokonywania trudów życia.

¹⁵ I. Kovács, *Węgry w XX wieku: „kraj który ze wszystkich stron graniczy sam ze sobą” oraz naród na granicy bytu i niebytu*, „Akcent” nr 4 (86)/2004.

¹⁶ „The Mournig Peace”, franc.: *On est allés vraiment un peu trop loin*, ang.: *We have certainly gone a little too far*, J. Kochanowski, *Węgry: od ugody do ugody 1867-1990*, Warszawa 1997, s. 49.

¹⁷ S. Michálek, *Ivan Krno. Pri základoch Spojených národov*, w: *Do pamäti národa. Osobnosti slovenských dejín prvej polovice 20. Storočia*, oprac. S. Michálek, N. Krajčovičová i in., Bratislava 2003, s. 323.

¹⁸ Decyzję o ustaleniu granic Czechosłowacji z Polską na Śląsku Cieszyńskim, Orawie i Spiszu podjęła 28 lipca 1920 r. Konferencja Ambasadorów. W. A. Serczyk, *Dzieje Polski 1918-1939. Wybór materiałów źródłowych*, Kraków 1990, s. 110-115; *Dokumenty z dziejów polskiej polityki zagranicznej 1918-1932*, red. T. Jędruszczak, M. Nowak-Kiełbikowa, Warszawa 1978, s. 96-101.

¹⁹ B. Varsik, *Národnostná hranica slovensko-maďarska v ostatných dvoch storočiach*, wyd. I, Bratislava 1940, wyd. II, Bratislava 1949, s. 41.

²⁰ J. Makkai, *A háború utáni Magyarország*, wyd. II, Budapešť 1937, s. 24-25.

Stan i rozmieszczenie ludności węgierskiej w Słowacji w okresie międzywojennym
Zamieszkałe przez Węgrów i przyłączone do górzysej w większości Słowacji równinne, urodzajne tereny miały stanowić niezbędny i najważniejszy obszar produkcji rolniczej dla wyżywienia całego kraju. W ten sposób obok trwającej przez wieki kwestii słowackiej w państwie węgierskim pojawiła się bardzo aktualna sprawa węgierska w Czechosłowacji.

Terytorium Słowacji zajęło w całości lub w części 20 północnych komitatów byłego Królestwa Węgierskiego. 10 północnych komitatów odpadło od Królestwa Węgierskiego w całości, a 10 zostało podzielonych między Słowację i Węgry.

Tabela 1. Komitaty podzielone między Słowację i Węgry

Węgierska i słowacka nazwa komitatu (żupy)	Powierzchnia (km ²)	Liczba ludności	Ośrodek	Część przyłączona do Słowacji w %
Abaúj (Abov)	103,323	205 656*	Koszyce	49,5
Esztergom (Ostřihom)	1067	87 651	Esztergom	50,5
Gömör és Kishont (Gemer-Malohont)	4289	183 784	Rimavská Sobota	91,0
Győr (Ráb)	1527	134 154*	Győr	6,5
Hont (Hont)	2633	132 441	Šahy	82,0
Komárom (Komárno)	2843	201 850	Komárno	48,5
Nógrád (Novohrad)	4133	239 097	Balassagyarmat	42,0
Moson (Mošon)	2014	94 479	Mosonmagyaróvár	4,5
Pozsony (Bratislava)	4370	389 750	Bratysława	98,5
Zemplén (Zemplín)	106,269	343 194	Sátoraljaújhely	72,0

* Liczba ludności w 1907 r.

Źródło: B. Šprocha, P. Tišliar, *Štruktúry obyvateľstva Slovenska v rokoch 1919-1940*, Bratislava, Infostat 2009; J. Žudeľ, *Sídelná sieť Slovenska na Lazarovej mape*, „Geografický časopis“ 1983; *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku*, I-III, Veda, Bratislava 1975-1978.

Na terytorium Słowacji w całości znalazło się 7 komitatów²¹: Liptó (Liptov) – 2247 km² powierzchni ze stolicą w Liptowskim Mikulaszu, Nyitra (Nitra) – 5519 km² ze stolicą w Nitrze, Sáros (Šariš) – 3668 km² ze stolicą w Preszowie, Bars (Tekov) – 2724 km² ze stolicą w Złatých Moravcach, Trencsén (Trenčín) – 4456 km² ze stolicą w Trenczynie, Turóc (Turiec) – 1123 km² ze stolicą w Martinie i Zolyóm (Zvolen) – 2 730 km² ze stolicą w Bańskiej Bystrzycy.

Z komitatu Árva (Orawa) – 3323 km² ze stolicą w Dolnym Kubinie, 84% znalazło się w Słowacji. 12 wsi tego komitatu przylegających od południowego zachodu do

²¹ J. Žudeľ, *Stolice na Slovensku*, Bratislava 1984; F. Houdek, *Vznik hraníc Slovenska*, Bratislava 1931; J. Klimko, *Politické a právne dejiny hraníc predmníchovskej republiky (1918-1938)*, Bratislava 1986.

Podhala otrzymała Polska. Podobnie było z komitatem Szepes (Spiš) – 3668 km² ze stolicą w Levoczy. Kilkanaście wsi w jego północno-zachodniej części, przylegających do Podhala od wschodu i zajmujących 5,5% ogólnej powierzchni komitatu z zamkiem w Niedzicy, zostało przyłączonych do Polski, pozostałe 94,5% weszło do Słowacji.

Od Węgier odpadł również w całości komitat Ung (Uh) – 3230 km² ze stolicą w Užhorodzie. 32% tego komitatu znalazło się w Słowacji, a pozostała część w Rusi Podkarpackiej. W związku z tym, że obydwa kraje wchodziły w skład Czechosłowacji, w okresie międzywojennym komitat ten był podzielony tylko wewnętrzną granicą administracyjną. W Słowacji komitaty nazywano żupami²². Przyznaną Słowacji część komitatu Mošon przyłączono do żupy Bratysława, części komitatów Győr i Esztergom do żupy Komarno, a część komitatu Ung do żupy Zemplin.

Ludność Słowacji w 1850 r. stanowiła 13,2% ogólnej liczby społeczeństwa monarchii węgierskiej, a w końcu XIX w. już tylko 10,5%. Słowacja była przez dwa wieki rezerwuarem siły roboczej dla pozostałych części Węgier, spustoszonych wojnami i turecką okupacją. W 1900 r. w innych obszarach Węgier – poza Słowacją – żyło 260 000 Słowaków²³.

W drugiej połowie XIX w. obok trwającej nadal migracji wewnętrznej rozpoczęła się wielka fala wyjazdów zagranicznych ze Słowacji. Od początku lat siedemdziesiątych głównym celem emigrantów stały się Stany Zjednoczone. Szczyt „gorączki emigracyjnej” do USA nastąpił w latach 1900-1910 i ogarnął szczególnie zamieszkałe przez Słowaków i Polaków północne przeludnione i biedne żupy ówczesnego Królestwa Węgierskiego. Liczba ludności żupy orawskiej w latach 1869-1910 spadła z 82 364 do 78 675, spiskiej z 173 769 do 171 725, śariskiej z 174 833 do 172 757²⁴.

Do wybuchu I wojny światowej liczba Słowaków zamieszkałych w Ameryce – głównie w Stanach Zjednoczonych – wynosiła ponad pół miliona²⁵. W ostatnich dwudziestu latach XIX w. odsetek Słowaków zamieszkałych na Słowacji spadł z 63,96% do 57,66%. Coraz szybciej wzrastał w tym czasie odsetek ludności węgierskiej na Słowacji, osiągając 23,1% w 1880 r. i 30,3% w 1910 r.²⁶

²² W Słowacji do XIII/XIV w. funkcjonowały królewskie komitaty, następnie do 1849 r. szlacheckie stolice, a do 1940/45 r. państwowe żupy. Na czele żup, podobnie jak komitatów i stolic, stali żupani. Wprawdzie były to jednostki odmienne zarówno ze względów historycznych, jak i administracyjnych, często jednak określeń komitat, żupa i stolica używano zamiennie. Np. sporządzony w 1946 r. przez Czechosłowacką Komisję Przesiedleńczą spis Słowaków na Węgrzech był zatytułowany: *Slováci v Maďarsku podľa skupin a stolic*, chociaż na Węgrzech określenie „stolica” nigdy nie było używane. *Archiv Ministerstva Zahranických Věcí České Republiky*, (dalej: AMZV), Praha: Odbor A, Generalni Sekretariat, Kabinett. 015: Maďarsko, 41: Politicke veči, 413: Menšiny, kr. 168.

²³ J. Hanzlik, *Vývoj obyvatelstva na Slovensku v období 1869-1961*, „Geografický časopis”, T. XIX, z. 1, Bratislava 1967, s. 21.

²⁴ R. Roubal, *Slovensko. Sprievodca. Všeobecná časť – Dejiny*, Bratislava 1984, s. 13; R. Kantor, *Migracje mieszkańców Orawy i ich wpływ na gospodarkę i kulturę regionu*, Kraków 1989, s. 9-11.

²⁵ J. Hanzlik, *Začiatky vystahovalectva zo Slovenska do USA a jeho priebeh až do roku 1918, jeho príčiny a následky*, w: *Zborník statí – Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA*, Bratislava 1970, s. 7-23.

²⁶ T. Kopyś, *op. cit.*, s. 84.

Według spisu powszechnego z 1910 r. na terytorium, które – zgodnie z traktatami pokojowymi po I wojnie światowej – weszło w skład Słowacji, mieszkało ogółem 2 914 794 osoby. Najliczniejszą grupę narodowościową stanowili Słowacy, których liczba wynosiła 1 688 155 osób (57,9 %). Węgrów było ponad 884 tys. (30,3%), Niemców – 198 tys. (6,8%), Rusinów-Ukraińców – 103 tys. (3,5%), Polaków – 10 tys. (0,3%), Czechów – 7 tys. (0,3%) oraz 34 tys. innej i nieznannej narodowości.

Tabela 2. Przegląd liczby społeczeństwa Słowacji i jego podział narodowościowy w okresie 1880-1961

Rok	Ludność razem		Słowacy		Czesi		Węgrzy		Niemcy		Rusini-Ukraińcy		Inni	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
1880	2 472 437	100	1 471 752	59,6	-	-	574 862	23,1	318 794	12,8	81 055	3,3	25 974	1,2
1910	2 919 794	100	1 688 155	57,8	-	-	884 210	30,3	198 405	6,8	103 387	3,5	42 618	1,6
1921	3 000 870	100	1 952 368	65,1	72 137	2,4	650 597	21,7	145 844	4,9	88 970	3,0	48 143	1,7
1930	3 329 793	100	2 251 358	68,4	120 926	3,7	592 337	17,8	154 821	4,5	95 359	2,8	72 666	3,0
1941	3 536 319	100	2 385 552	67,4	17 443	0,5	761 434	21,5	143 209	4,0	85 991	2,4	142 690	4,2
1947	3 399 000	100	2 888 000	85,0	37 000	1,1	390 000	11,5	24 000	0,7	47 000	1,4	13 000	0,3
1950	3 442 317	100	2 982 524	86,6	40 365	1,2	354 32	10,3	5179	0,1	48 231	1,4	11 486	0,4
1961	4 174 046	100	3 560 216	85,3	45 721	1,1	518 782	12,4	6259	0,1	35 435	0,9	7633	0,2

Źródło: K. Kocsis, E. Kocsis-Hodosi, *Hungarian Minorities in the Carpathian Basin*, www.hungarianhistory.hu (12.09.2010); J. Svetoň, *Vývoj obyvateľstva na Slovensku*, Bratislava 1970; J. Hanzlík, *Vývoj obyvateľstva na Slovensku v období 1869-1961*, „Geografický časopis”, T. XIX, z. 1, Bratislava 1967.

Nawet autorzy węgierscy przyznają, że liczba ludności węgierskiej w danych spisowych z 1910 r. na omawianym terytorium była sztucznie zawyżona²⁷. Jedną z ważnych przyczyn było przyjęcie wówczas kryterium określania narodowości według macierzystego języka. Kazimierz Krotoski na łamach wydawanego przez siebie w Krakowie „Świata Słowiańskiego” jako jeden z powodów niewiarygodnego wzrostu liczby ludności węgierskiej od 1880 do 1910 r. uznał zapisywanie jako Węgrów osób innych narodowości (m.in. niemieckiej), posługujących się językiem węgierskim²⁸. W danych ze spisu z 1880 r. figuruje 318 794 Niemców (12,8%), a w 1910 r. już tylko 198 405 osób tej narodowości (6,8%). Podobnie było z ludnością żydowską.

Pierwszy spis ludności przeprowadzony w Czechosłowacji 15 lutego 1921 r. wykazał, że w Słowacji nastąpił wzrost liczby ludności wszystkich narodowości poza Węgrami i Niemcami. Według danych uzyskanych podczas spisu w Słowacji mieszkało 1 952 368

²⁷ L. Gyurgyík, *A Magyarorság demografiá, település – és társadalomszerkezetének változásai*, w: *Magyarok Szlovákiában (1989-2004). Összefoglaló jelentés. A redszerváltástól az Európai Unió csatlakozásig*, szerk. Fazekas József, Hunčík Péter, Somorja – Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó 2004, s. 142.

²⁸ *Rozumět dějinám. Vyvoj česko-německých vztahu na našem území v letech 1848-1948*, Zdeněk Beneš [et al.], Praha 2002.

Słowaków (66,0%), 650 597 Węgrów (22%), 145 844 Niemców (4,9%), 72 137 Czechów (2,4%). Ogółem liczba ludności Słowacji w 1921 r. wyniosła 3 000 870 osób²⁹.

Widoczny spadek liczby ludności węgierskiej na terenie całej Czechosłowacji był spowodowany stratami wojennymi, odpływem znacznej liczby inteligencji, ziemiaństwa i mieszczaństwa do Węgier triańskich³⁰, bardzo niskim przyrostem naturalnym³¹, a także typowym dla każdego pogranicza indyferentyzmem narodowościowym znacznej liczby zamieszkałej tam ludności. Narodowość słowacką zadeklarowało również kilkadziesiąt tysięcy osób narodowości żydowskiej³².

Wyniki spisu z 1 grudnia 1930 r. wykazały, że w latach dwudziestych ogólna liczba ludności Słowacji wzrosła do 3 254 189 mieszkańców, na co złożył się przede wszystkim wzrost liczby Słowaków i Czechów, a nawet Niemców. Spadła ogólna liczba Węgrów i wyniosła 585 434 osoby³³. Przyczyny były podobne do tych, które spowodowały mniejszą liczbę ludności węgierskiej w 1921 r. Węgierską inteligencję i fachowców zastępowali Czesi, ale także coraz częściej Słowacy, którzy zdobywali wykształcenie w czeskich uniwersytetach i kwalifikacje w rozwijających się firmach oraz urządach na szczeblu krajowym i centralnopaństwowym.

Spisy ludności przeprowadzone w 1921 i 1930 r. wykazały, że liczba Węgrów żyjących na stałe w granicach całej Czechosłowacji obniżyła się w tym okresie z 762 tys.

²⁹ Sčítaní lidu v Republice československé ze dne 15 února 1921, Praha 1924, „Československá statistika”.

³⁰ Według szacunków węgierskich, liczba ta wyniosła ponad 100 tys. osób, przede wszystkim z kręgów inteligencji i urzędników. Patr.: L. Gyurgyik, *op. cit.*, s. 142.

³¹ Przyrost naturalny wśród Węgrów mieszkających w Czechosłowacji spadał od 1924 r. i w latach 1925-1936 wyniósł tylko 24,85 promila. W liczbach oznaczało to spadek z 22 461 do 16 240 i przyrost ogólny 86 116 nowo narodzonych. Zwracali na to uwagę Štefan Borsody i Norbert Duka-Zólyomi na łamach budapeszteńskiego czasopisma „Az Ország Útja” w 1937 i w 1938 r. Patr.: I. Borsody, *Magyarok Csehszlovákiában 1918-1938*, „Az Ország Útja”, II évf., 6 szám., Budapest, Athenaeum irodalmi és Nyomdai Rt., 1938 junius.

³² Wymowną egzemplifikacją omawianego problemu są demograficzne przemiany miasta Senec, położonego 25 km na wschód od Bratisławy. Według spisu sporządzonego w 1910 r. na 3915 mieszkańców miasta narodowość słowacką zgłosiły wówczas tylko 182 osoby (4,6%). W 1921 r. na 4656 ludności miasta narodowość czechosłowacką zadeklarowało 16,17%, węgierską 75%, a żydowską 6%. W 1930 r. ogólna liczba mieszkańców miasta wyniosła 5609, w tym było już 1934 osoby narodowości czechosłowackiej, co stanowiło 34,48%. Odsetek Węgrów spadł do 56,43%. Szybki rozwój miasta i wzrost liczby jego czeskich i słowackich mieszkańców był związany m.in z przejęciem i rozparcelowaniem znajdujących się tam majątków rodu Esterházych. Na wydzielonych działkach osiedlali się i budowali nowe domy tzw. koloniści, przybywający z Orawy, Kysycy i Moraw. Po arbitrażu wiedeńskim Senec znalazł się w granicach Węgier. Czesi, Morawianie, a także Słowacy przybyli do miasta w okresie międzywojennym, uciekli lub zostali wypędzeni. Według przeprowadzonego przez Węgrów w 1941 r. spisu powszechnego 92% mieszkańców miasta stanowili obywatele węgierscy. W ramach wymiany ludności w 1947 r. przybyło tu prawie tysiąc Słowaków z Węgier (głównie z miejscowości Pitvaroš). 31 grudnia 2009 r. Senec liczył 16 353 mieszkańców, w tym 76,60% Słowaków, 22,12% Węgrów. Liczba mieszkańców innych narodowości nie przekracza jednego procenta. Senec jest pięknym, nowoczesnym miastem, atrakcyjnym dla turystyki i wypoczynku (jeziora, baseny). P. J. Fedor i in., *Senec – bránou do tretieho milénia*, Sinex, Senec 2004, ss. 330. (Rozdział: História).

³³ Sčítaní lidu v Republice československé ze dne 1 prosince 1930, Praha 1930, „Československá statistika”.

do 719 tys., tzn. z 5,80% do 4,89% ogółu społeczeństwa³⁴. W Czechach, na Morawach i na Śląsku w 1921 r. mieszkało tylko 7 tys., a w 1930 r. – 11 tys. Węgrów³⁵.

W odniesieniu do Rusi Podkarpackiej liczby te przedstawiały się następująco³⁶:

Kraj	1910 r.	1921 r.	%	1930 r.	%
Ruś Podkarpacka	174,482	103,690	17,4	109,472	15,41

Wkrótce po utworzeniu I Republiki Czechosłowackiej pojawiła się idea resłowakizacji. W dosłownym tłumaczeniu termin ten oznaczał ponowne zesłowacczenie osób pochodzenia słowiańskiego, które przez wychowanie nabrały przekonania, że należą do narodowości węgierskiej³⁷. W idei resłowakizacji z łatwością można dostrzec zasadniczą niekonsekwencję. Ludność, wobec której miała być skierowana akcja resłowakizacji, traktowana była bowiem równocześnie jako mniejszość węgierska i zmadziaryzowani Słowacy. Pierwszy okres procesu rozpoczął się już w 1918 r. i trwał do 1938 roku, także w sposób widoczny wpływając na ogólny spadek liczby osób narodowości węgierskiej w Słowacji³⁸.

Według danych ze spisów w latach 1921-1930 Węgrzy stracili bezwzględna większość w Słowacji w czterdziestu miejscowościach. Przegląd rozmieszczenia ludności węgierskiej w Słowacji w 1930 r. najlepiej obrazuje tabela sporządzona dla wszystkich 80 powiatów, na jakie była podzielona wówczas Słowacja.

Tabela 3. Ogólna liczba ludności i rozmieszczenie Węgrów w Słowacji (według powiatów) w 1930 r.

Powiat	Liczba ludności w roku 1930	Liczba Węgrów w roku 1930
1. Nová Baňa	33 756	146
2. Bánovce nad Bebravou	35 343	65

³⁴ AMZV, Praha: F. Odbor A, Generalni Sekretariat, Kabinett, Clementisove spisy, kr. 170: A. Štefánek, „Sociologické poznámky k maďarskému problému na Slovensku” (maszynopis), s. 2-3; R. Heck, M. Orzechowski, *Historia Czechosłowacji*, Wrocław 1969, s. 337. W 1921 r. w I Czechosłowackiej Republice Czesi stanowili 50% jej społeczeństwa, Niemcy – 24%, Słowacy – 15%, Węgrzy – 5,7%, Ukraińcy – 3,4%, Żydzi -1% i Polacy – 0,6%.

³⁵ *Sčítaní lidu v Republice československé ze dne 15 února 1921*, Praha 1924, „Československá statistika”; *Sčítaní lidu v Republice československé ze dne 1 prosince 1930*, Praha 1930, „Československá statistika”; *Sčítaní lidu a soupis domů a bytů v Republice československé ke dni 1 března 1950*, Díl 1, Praha 1957, „Československá statistika”; *Sčítaní lidu domů a bytů v Československé socialistické republice k 1 březnu 1961*, Díl 1, Praha 1965, „Československá statistika”.

³⁶ P. Švorc, *Zakliata krajina. Podkarpacká Rus 1918-1946*, Prešov 1996.

³⁷ K. Kaplan, *Pravda o Československu 1945-1948*, Praha 1990, s. 115-118; Š. Šutaj, *Reslovakizácia (Zmena národnosti časti obyvateľstva Slovenska po II. svetovej vojne)*, Košice 1991, s. 14; K. Vadkerty, *A kiteleppítéstől a reslovakizációig. Trilógia a csehszlovákiai magyarság 1945-1948 közötti történetéről*, Bratislava 2001, s. 31.

³⁸ J. Szécsy, *Az itt'féléjtett nép*, Budapest 1945, s. 107-108; AMZV, Praha: Odbor A, Generalni Sekretariat, Kabinett. 015: Maďarsko, 41: Politicke veči, 413: Menšiny, kr. 168.

Powiat	Liczba ludności w roku 1930	Liczba Węgrów w roku 1930
3. Bardejov	39 593	156
4. Bratislava – miasto	123 844	18 890
5. Bratislava – prowincja	61 149	4052
6. Brezno nad Hronom (Brezno)	49 387	204
7. Banská Bystrica	44 727	489
8. Považská Bystrica	26 931	12
9. Veľká Bytča (Bytča)	28 612	1
10. Čadca	44 279	18
11. Stará Ľada (Hurbanovo)	53 046	36 940
12. Feledince (Jesenské)	33 808	25 195
13. Galanta	67 698	41 474
14. Gelnica	28 663	395
15. Giraltovce	18 817	73
16. Hlohovec	43 516	280
17. Humenné	23 903	109
18. Kráľovský Chlmec (Kráľovský Chlmec)	40 161	29 832
19. Ilava	25 168	95
20. Modrý Kameň	35 786	11 023
21. Veľké Kapušany	20 557	11 314
22. Kežmarok	31 880	279
23. Komárno	66 144	53 144
24. Košice – miasto	70 117	11 504
25. Košice – prowincja	57 833	3546
26. Kremnica	29 534	176
27. Krupina-Šahy	96 112	34 558
28. Dolný Kubín	20 986	15
29. Levice	45 032	19 190
30. Levoča	26 753	372
31. Stará Ľubovňa	23 205	47
32. Lučenec	76 918	18 588
33. Malacky	50 757	231
34. Turčiansky Svätý Martin (Martin)	64 091	271
35. Medzilaborce	20 472	23
36. Kysucké Nové Mesto	31 718	7
37. Nové Mesto nad Váhom	43 517	149
38. Michalovce	50 238	2865
39. Liptovský Svätý Mikuláš (Liptovský Mikuláš)	54 536	174

Powiat	Liczba ludności w roku 1930	Liczba Węgrów w roku 1930
40. Modra	37 099	983
41. Moldava nad Bodvou	31 368	16 737
42. Zlaté Moravce	37 223	3653
43. Myjava	25 819	31
44. Námestovo	28 980	7
45. Nitra	78 548	10 762
46. Parkan (Štúrovo)	49 584	32 483
47. Piešťany	42 076	212
48. Poprad	27 857	418
49. Prešov	64 262	1130
50. Prievidza	67 870	434
51. Púchov	30 840	36
52. Revúca	22 259	2094
53. Rožňava	42 904	14 767
54. Ružomberok	39 043	85
55. Sabinov	40 152	230
56. Senica	34 483	46
57. Skalica	33 787	57
58. Snina	32 814	35
59. Rimavská Sobota	46 465	6278
60. Sobrance	26 632	323
61. Dunajská Streda	45 075	39 070
62. Stropkov	30 099	58
63. Vyšný Svidník	30 099	1290
64. Šaľa	51 450	28 431
65. Šamorín	35 682	27 030
66. Banská Štiavnica	22 433	329
67. Topoľčany	63 582	285
68. Tornaľa	22 187	17 701
69. Trebišov	47 417	3533
70. Trenčín	57 241	320
71. Trnava	74 023	1096
72. Trstená	16 147	6
73. Spišská Nová Ves	37 203	777
74. Spišská Stará Ves	9378	29
75. Vráble	35 991	9020
76. Vranov nad Topľou	29 425	105
77. Nové Zámky	62 740	19 625
78. Zvolen	56 262	333

Powiat	Liczba ludności w roku 1930	Liczba Węgrów w roku 1930
79. Želiezovce	30 754	24 162
80. Žilina	72 191	456
Razem	3 390 022	556 561

Źródło: *Slovenský Národný Archív, Bratislava* (dalej: SNA, Br.), F.: Reslovakizačna Komisia, kr. 281, Osídlovací úrad pre Slovensko, Hlavný reslovakizačný komisár, nr 49/1946, Bratislava, *Početný výkaz osôb prihlásených na reslovakizáciu. /Výsledky podľa hlásení OSK/; Sčítaní ľudu v Republice československé ze dne 1 prosince 1930, Praha 1930, „Československá statistika“.*

Z zamieszczonego przeglądu wynika, że już w 1930 r. nie było w Słowacji żadnego powiatu, w którym liczba ludności węgierskiej przekraczałaby 90%.

Spis z 1930 r. wykazał, że w Czechosłowacji z ogólnej liczby czynnych zawodowo 38,3% zajmowało się rolnictwem. Na Węgrzech w tym samym roku odsetek ten wynosił 53%. Z ogólnej liczby Węgrów zamieszkałych w Słowacji 58,8% utrzymywało się z pracy w rolnictwie, 17,5% – w przemyśle, a 23% – w handlu, komunikacji, przetwórstwie żywnościowym, bankowości, służbie publicznej, wolnych zawodach i w wojsku. Przeważająca liczba Węgrów utrzymujących się z pracy w rolnictwie zamieszkiwała na pograniczu słowacko-węgierskim. Tam odsetek rolników w stosunku do ogólnej liczby czynnej zawodowo ludności węgierskiej w Słowacji wynosił 70%.

W całej Słowacji wśród ludności utrzymującej się z rolnictwa Węgrzy stanowili 17,5%, ale należało do nich 64% wszystkich gospodarstw rolnych o areale powyżej 50 ha. Wśród węgierskich gospodarstw rolnych w Słowacji przeważały gospodarstwa średnie i duże. Do ich właścicieli należało 51,8% węgierskich gospodarstw na obszarze całej Słowacji.

Mimo reformy rolnej przeprowadzanej przez Czechosłowację po I wojnie światowej³⁹ w Słowacji nadal utrzymała się węgierska wielka własność ziemską⁴⁰. W jej rękach pozostawało ponad 34% ogólnego arealu ziemi uprawianej przez ludność węgierską, co stanowiło 20% ziemi uprawnej w całej Słowacji. Tzw. *zaborowy zakon*, czyli ustawa z 16 kwietnia 1919 r., w całej Czechosłowacji spowodował przejęcie na cele reformy rolnej majątków o ogólnym areale 4 068 370 ha⁴¹, a na Słowacji – 1 410 384 ha, w tym 460 217 ha ziemi ornej⁴².

³⁹ Podstawę prawną do reformy rolnej w Słowacji po I wojnie światowej zapoczątkował *Zákon č. 215/1919 Zb. z. a n. o zabraní veľkého pozemkového vlastníctva* z 16 kwietnia 1919, tzw. „*zaborový zákon*”.

⁴⁰ AMZV, Praha: F. Odbor A, Generalni Sekretariat, Kabinett, Clementisove spisy, kr. 170. „*K zodpovedaniu tejto otázky...*” – dodatek do materiału: *Može Maďarsko przyjąć 200 000 Maďarov*, s. 1-5; SNA Bratislava, F.: Prezidium Poverenictva PPR, Sekcja „B”, kr. 658. „*Statistický materiál pozemkovej reformy*”, Bratislava 3 I 1947, s. 3; *Lexikon obci v krajine slovenskej*, Praha 1936, XVII-XVIII.

⁴¹ J. Rychlík, *Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu*, w: *Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště, 1994, s. 43. L. Slezák, *Pozemková reforma v Československu 1919-1935*, w: *Československá pozemková reforma 1919-1935*, s. 3.

⁴² *Zákon č. 224/1925 Zb. z. a n. o úprave pomerov vzniklých z usídlenia osadníkov na základe pomeru námедzného alebo pomerov podobných na nemovitom štátnom majetku na Slovensku a v Podkarpatskej*

Simon Attila reformę rolną w Czechach i Słowacji w latach dwudziestych, w poświęconej temu problemowi monografii, nazwał „kluczowym wydarzeniem w historii Czechosłowacji okresu międzywojennego”⁴³. Autor stwierdził, że „dokonanie zmiany własności ziemi miało nie tylko cele społeczne i gospodarcze, ale przede wszystkim narodowopolietyczny cel: wzmocnić na bieżąco gospodarcze i polityczne pozycje czeskiego i słowackiego społeczeństwa kosztem niemieckich i węgierskich obywateli. Jednym z segmentów reformy rolnej była kolonizacja, w ramach której nastąpiło przekazanie znacznej ilości ziemi społeczeństwu słowackiemu, a w konsekwencji osiedlenie go w Południowej Słowacji, wówczas jeszcze homogenicznie zamieszkałej przez Węgrów”⁴⁴.

Zgadając się z tą opinią, warto jednak w tym miejscu zaznaczyć, że parcelowane wówczas w Słowacji olbrzymie majątki należały do węgierskiej arystokracji, która jeszcze podczas II wojny światowej preferowała tradycyjny, na wpół feudalny sposób życia⁴⁵.

Jej olbrzymimi majątkami⁴⁶ zarządzała administracja, a pracowali w nich fornale. „Położenie tych ostatnich jest okropne, śpią po chlewach, w brudach, ubrani w łachmany, o myciu się mydłem nie mają pojęcia, odżywiają się tak źle, że trudno wyobrazić i opisać”⁴⁷.

Ludność węgierska w Czechosłowacji, licząca w 1937 r. 572 180 obywateli, posiadała 745 szkół podstawowych, w których 85 507 uczniów nauczało 1861 nauczycieli oraz 21 szkół średnich z 4399 uczniami. W 7 gimnazjach ogólnych i 3 równorzędnych realnych (węg. réalgimnázium) uczyło się 3719 uczniów. Funkcjonowały 3 średnie szkoły handlowe, 6 szkół handlowych zawodowych, 8 szkół rolniczych. Listę szkół węgierskich zamykały 2 szkoły ogólnozawodowe z 467 uczniami i 43 szkoły doskonalenia zawodowego i terminowania z 2875 uczniami⁴⁸. Po zajęciu

Rusi; N. Krajčovičová, *Predpoklady realizácie pozemkovej reformy na Slovensku v medzivojnovom období*, w: *Československá pozemková reforma 1919-1935*, s. 14; E. Vrabcová, *Kolonizácia južného Slovenska a Podkarpatskej Rusi v Československej pozemkovej reforme*, „Slovenska Archivistika”, 37/2002.

⁴³ S. Attila, *Telepesek és telepesek falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*, Fórum Kisebbségkutató Intézet-Somorja 2008, ss. 288.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Jeden z Polaków internowanych na Węgrzech w czasie II wojny światowej, w swojej ankiecie określił Węgry jako: „Państwo, gdzie pewna warstwa społeczna trzyma kurczowo drugą warstwę po to, by z tej ostatniej korzystać i żyć, czerpiąc od życia tyle, ile się da”. Patrz: H. i T. Csorba, *op. cit.*, s. 298.

⁴⁶ W 1922 r. na Węgrzech było ogółem 1 649 942 gospodarstw rolnych. W tym 12 758 gospodarstw liczących ponad 100 katastralnych jutar zajmowało 47,9% ogólnego obszaru ziemi rolnej. Było 1224 gospodarstw obejmujących ponad 1000 kat. jut., w tym 220 gospodarstw o obszarze ponad 5000 kat. jut. (Chodzi tylko o obszar ziemi rolnej). W rękach wielkich właścicieli ziemskich znajdowały się znacznie większe obszary ziemi, jeśli uwzględnimy także lasy, łąki, pastwiska itp.

⁴⁷ H. i T. Csorba, *op. cit.*, s. 297-298.

⁴⁸ AMZV, Praha: Odbor A, F. Generalni Sekretariat, kr. 169. (Pięciostronicowy skrót materiału informacyjnego dostarczonego delegatom na konferencję paryską przez delegację czechosłowacką w języku francuskim.) Można tam przeczytać m.in. „Il a été prouvé aux experts et observateurs internationaux que la République Tchecoslovaque s’est comportée, depuis sa fondation jusqu’en 1938, à l’égard des

przez Węgry przygranicznych powiatów na podstawie „arbitrażu wiedeńskiego” w 1938 r., pozostały jeszcze w Słowacji 34 węgierskie szkoły podstawowe, 2 średnie i 1 handlowa.

Wpływ regulacji granic słowacko-węgierskich na zmiany demograficzne 1938-1946

Po konferencji monachijskiej nie tylko Czechy, lecz także Słowacja utraciła część swojego terytorium na rzecz III Rzeszy Niemieckiej. Było to możliwe, po włączeniu bowiem Austrii do Niemiec w marcu 1938 r. Słowacja na południowym zachodzie zaczęła graniczyć z hitlerowską III Rzeszą. 10 października 1938 r. wojsko niemieckie obsadziło Petržalkę (Engerau) – dzielnicę Bratysławy, położoną na prawym brzegu Dunaju i graniczącą zarówno z Austrią, jak i z Węgrami. W 1930 r. wśród 14 164 mieszkańców Petržalki było 7854 Słowaków i Czechów (55%), 3173 Niemców (22%) i 1845 Węgrów (13%). Bardzo liczne były małżeństwa mieszane. Petržalka stanowiła wzorcowy przykład współżycia ludzi różnych narodowości⁴⁹. Według ówczesnego konsula niemieckiego w Bratysławie, zajęcie Petržalki stanowiło pierwszy krok do włączenia w granice Niemiec całej Bratysławy. Hitler jednak zrezygnował z Bratysławy, natomiast 25 października 1938 r. przy okazji pobytu w Wiedniu odwiedził również Petržalkę i tam podjął decyzję włączenia do Niemiec Devina z okolicą. Słowacja straciła na rzecz III Rzeszy dalsze 43 km² z 15 566 mieszkańcami⁵⁰.

Mieszkańcy Petržalki dowiedzieli się o decyzji włączenia jej do III Rzeszy z porannej prasy w piątek 7 października 1938 r. Przez następne trzy dni przez most na Dunaju odbywała się dramatyczna ewakuacja tysięcy ludzi, głównie Czechów i Słowaków. Petržalka była mocno ufortyfikowanym punktem obrony granic Czechosłowacji. 10 października 15 bunkrów, umocnień i innych wojskowych obronnych obiektów w Petržalce opuściło 8 tys. żołnierzy czechosłowackich⁵¹.

minorités allemande, magyare et polonaise, de façon plus qu'humaine conformément aux dispositions des accords internationaux”.

⁴⁹ J. Čomaj, *Petržalka. Engerau – Ligetfalu*, Bratislava 2008. W tekst książki Čomaja przedstawiający historię Petržalki wplecione są wspomnienia jej starych mieszkańców, a także ilustracje.

⁵⁰ M. S. Ďurica, *op. cit.*, s. 138.

⁵¹ B. Chňoupek, *Osud Petržalky po mníchovskom diktáte. Zóna divých sviň*, www.pevnosti.szm.com (11.09.2010): „Petržalka najväčšia obec predvojnovnej republiky, jediná na pravom brehu Dunaja, predstavovala obzvlášť pozoruhodný melting pot, roztažený hrniec podobný Amerike, ako ju nazývajú. V tomto zmiešanom kotli boli ulice označené dôsledne trojjazyčné. Obecná škola mala pod jednou strechou triedy slovenské, nemecké a maďarské. Omše v kostole slúžili v troch rečiach. Potvrdenie o narodení vystavovali s hlavičkou Rodný list, Kereszlevél, Geburtschein. Rybári ráno čo ráno rozvážali po uliciach nočný úlovok z Dunaja, núkali: „Ryby!”, „Halák!”, „Fische!” Časim Razim, starý Turek, na jedno nadýchnutie ohlasoval zvončekom: „Zmrzlina! Fagylalt! Gefrorenes!”

System umocnění z bunkrami stanowi obecnie atrakcję turystyczną. *Pozvánka – Petržalská mierová mobilizácia (11. apríl)*, www.petrzalka.sk (11.09.2010).

Po przyłączeniu Petrzałki do III Rzeszy jej mieszkańcy nie mogli już przenieść się do Słowacji. Nie wyrażał na to zgody rząd tiszowskiej Republiki Słowackiej. Szkolnictwo w Petrzałce w okresie wojny było wyłącznie niemieckie. Słowacy i Węgrzy byli formalnie traktowani podobnie. Ze wspomnień Słowaków obraz ich życia wygląda jednak gorzej. Wspomnienia Węgrów nie zawierają informacji o latach 1938-1945 jako o trudnym okresie, natomiast przedstawiają dramaty Węgrów i Niemców po powrocie Petrzałki w granice Czechosłowacji, a zatem po 4 kwietnia 1945 r.⁵²

Premierzy Francji, Niemiec, Wielkiej Brytanii i Włoch, poza głównym tekstem porozumienia regulującym kwestie granic czesko-niemieckich, podpisali w Monachium również „Dodatkę do Umowy” i trzy „Uzupełniające Proklamacje”⁵³. Zobowiązywały one Czechosłowację, by w terminie do trzech miesięcy w porozumieniu z Polską i Węgrami rozwiązała problem terenów zamieszkałych w jej granicach państwowych przez ludność polską i węgierską.

Rząd czechosłowacki zobowiązany decyzjami monachijskimi musiał podjąć bezpośrednie rozmowy z rządem węgierskim na temat zmiany granic słowacko-węgierskich⁵⁴. Delegacje obydwu państw spotkały się w tej sprawie w Komarnie już 9 października, ale po 4 dniach na propozycję delegacji słowackiej rokowania zostały przerwane i nie zostały już wznowione. Wobec braku zainteresowania ze strony Francji i Wielkiej Brytanii i pod wpływem nacisków Hitlera i Ribbentropa Czechosłowacja i Węgry zwróciły się o arbitraż wyłącznie do Niemiec i Włoch. Prośba rządu czesko-słowackiego nosiła datę 29, a węgierskiego 30 października 1938 r.

Zebranie arbitrów Joachima von Ribbentropa i Galeazzo Ciano, ministrów spraw zagranicznych Niemiec i Włoch, odbyło się już 2 listopada 1938 r. w pałacu Belweder w Wiedniu.

Dobrze przygotowany do roli arbitra Galeazzo Ciano prezentował stanowisko bardziej życzliwe dla Węgrów. I to dzięki niemu wyrok rozjemczy ogłoszony o godz. 19.00 uwzględniał większość żądań węgierskich. Decyzja ta nazywana najczęściej „wiedeńskim arbitrażem” dawała Węgrom łącznie 11 927 km²: 10 390 km² terytorium Słowacji i 1586 km² Rusi Podkarpackiej. Utracone przez Słowację terytorium było zamieszkałe przez 859 885 osób, w tym 405 808 Węgrów, 276 287 Słowaków, 26 181 Żydów, 8967 Niemców i 1829 Rusinów⁵⁵. Słowacja została zmuszona do oddania Węgrom ośmiu całych okręgów (powiatów): Stará Ďala, Felednice, Kráľovský Chlmec, Komárno, Košice-miasto, Parkán,

⁵² J. Gustafík, *Spomienky na príchod nemeckých vojakov a tiež návštevu Adolfa Hitlera v Petrzałke. Okupácia Petrzałky hitlerovským Nemeckom (10.10.1938 – 3.4.1945)*, mozaika.sme.sk (16.10.2007). A. Egyházy, *Príbehy z Viedenskej cesty – Viedenská cesta vypoved*; idem, *Nedobrovoľné vyhnanstvo po druhej svetovej vojne*, www.mozaika.sme.sk (11.09.2010).

⁵³ *Medzinárodné právo a politika v dokumentoch*, Bratislava 1974, s. 37-39.

⁵⁴ L. Lipták, *op. cit.*, s. 164-165; H. Batowski, *Kryzys dyplomatyczny w Europie, jesień 1938 – wiosna 1939*, Warszawa 1962, s. 73-95 (rozdz. IV).

⁵⁵ J. Dejmek, *op. cit.*, s. 206-207; H. Batowski, *Europa zmierza ku przepaści*, Poznań 1989, s. 84; M. Vietor, *Dejiny okupácie južného Slovenska 1938-1945*, Bratislava 1968, s. 9; L. Deak, *Slovensko v politike Maďarska v rokoch 1938-1939*, Bratislava 1990, s. 23-25; *Seznam Obci a Okresú Republiky Česko-Slovenské, ktoré byly připojeny k Německu, Maďarsku a Polsku*, Praha 1938, s. 19; *Územie a obyvateľstvo Slovenskej*

Dunajská Streda, Želiezovce, a z pozostałych dwudziestu część ziemi (Bratislava, Galanta, Modrý Kameň, Veľké Kapušany, Košice-vidiek (tu: powiat), Krupina, Levice, Lučenec, Michalovce, Moldava nad Bodvou, Nitra, Revúca, Rožňava, Rimavská Sobota, Šaľa nad Váhom, Šamorín, Tornaľa, Trebišov, Vrábľe i Nové Zámky).

Z 276 287 mieszkańców przejętego przez Węgry obszaru, którzy w 1930 r. zadeklarowali narodowość słowacką, część ewakuowała się, została wypędzona lub uciekła, a wielu zmieniło narodowość na węgierską⁵⁶. Podczas spisu ludności przeprowadzonego 15 grudnia 1939 r. do narodowości słowackiej na tym terytorium przyznało się jedynie 123 tys. obywateli⁵⁷.

W rejonie Użhorodu, Mukaczewa i Berehova, należącego do Rusi Podkarpackiej i przejętego przez Węgrów na podstawie arbitrażu wiedeńskiego, zamieszkiwało 190 768 osób. Stolica Rusi Podkarpackiej wobec zajęcia Użhorodu przez Węgrów została przeniesiona do dwudziestotysięcznego miasta Chust⁵⁸.

Przejmowanie przyznanego terytorium Węgry rozpoczęły już następnego dnia po wydaniu wiedeńskiego wyroku rozjemczego i zakończyły 11 listopada.

12 listopada węgierski parlament uchwalił ustawę o reinkorporowaniu „Górnej Ziemi”⁵⁹. Skład parlamentu budapeszteńskiego uzupełniono o kilku posłów z przyłączonych terenów, m.in. Géza Szűllő – znany przywódca Zjednoczonej Węgierskiej Partii. Jej przewodniczący Andor Jaross został powołany w skład węgierskiego rządu na stanowisko ministra do spraw przyłączonych terenów.

W marcu 1939 r. Węgrzy jako pierwsi uznali de facto i de iure „samodzielne słowackie państwo”. Nastąpiło to już wieczorem 14 marca 1939 r., a więc w tym samym dniu, gdy Jozef Tiso powrócił z Berlina. Węgrzy, mając zgodę Niemiec i świadomi poparcia Polski, postanowili natychmiast wykorzystać zaistniałą sytuację, zajęć Ruś Podkarpacką i utworzyć wspólną granicę z Polską. Węgry w tym czasie były na tym terenie jedynym logicznym sukcesorem likwidowanej Czechosłowacji. W ciągu czterech dni, od 14 do 18 marca, oddziały węgierskie osiągnęły granicę z Polską⁶⁰.

Po opanowaniu Rusi Podkarpackiej Węgrzy zamierzali zrealizować plan zajęcia Preszowa i linii kolejowej z Miskolca przez Koszyce i Preszów do Muszyny. Był to plan popierany przez Polskę, ułatwiał on bowiem kolejowe połączenie Warszawy z Budapesztem⁶¹.

republiky a prehľad obci a okresom odstúpených Nemecku, Maďarsku a Poľsku, wyd. Štátny štatistický úrad, Bratislava 1939.

⁵⁶ AMZV, Praha: F. Odbor A, Generalni Sekretariat, Kabinett, Clementisove spisy, 015: Maďarsko, 41: Pol. Večí, 413: Menšiny: *Slováci na odstúpenom území*.

⁵⁷ Az 1938, *évi Felvidéki Népi-, Földbirtok- és Állatösszeírás, Magyar. kir. Központi Statisztikai Hivatal*, 1939.

⁵⁸ J. P. Švorc, *op. cit.*, s. 97-98.

⁵⁹ H. Batowski, *Kryzys*, s. 92.

⁶⁰ J. P. Švorc, *op. cit.*, s. 99-100. Przyłączona do Węgier w marcu 1939 r. Ruś Podkarpacka miała obszar 10 364 km² i była zamieszкана przez około 600 tys. ludności, w tym około 400 tys. Rusinów (Ukraińców).

⁶¹ H. Batowski, *Kryzys*, s. 189-190.

Starcia słowacko-węgierskie trwały od 18 do 24 marca 1939 r. i pochłonęły 100-150 ofiar, w tym 36 zabitych (przeważnie osób cywilnych) podczas bombardowania przez samoloty węgierskie lotniska położonego obok miasta Spišská Nová Ves⁶². 31 marca 1939 r. delegacja słowacka udała się do Budapesztu i tam 4 kwietnia podpisała układ „poprawiający granice” z Węgrami.

Na podstawie tej umowy państwo węgierskie powiększyło swoje terytorium o obszar dwóch całych powiatów Sobrance i Snina oraz kilku wsi w innych powiatach położonych po słowackiej stronie linii oddzielającej do tego czasu Słowację od Rusi Podkarpackiej. Obszar ten zajmował 1697 km², a jego ludność liczyła 69 639 osób: 37 786 Rusinów (Ukraińców), 26 981 Słowaków i 4872 innych narodowości (Żydów, Cyganów i Węgrów)⁶³.

W sumie Węgry w marcu 1939 r. przyłączyły obszar 12 061 km² zamieszkały przez około 670 tys. ludności. Państwo węgierskie osiągnęło 105 tys. km² ogólnej powierzchni i około 11 milionów ludności⁶⁴. Węgierska akcja zbrojna, zajęcie całej Rusi Podkarpackiej oraz dwu przyległych do niej powiatów słowackich były kolejną przyczyną wzrostu antywęgierskich postaw społeczeństwa słowackiego.

Według słowackiej dokumentacji prowadzonej w Bratysławie przez utworzone w czerwcu 1940 r. Centralne Biuro do spraw Pomocy i Informacji dla Uciekinierów, teren państwa węgierskiego do końca 1944 r. opuściło w sumie 140 236 Słowaków i niewielki procent Czechów. Po roku 1945 wymieniano nawet liczbę około 170 tysięcy. Aż 139 596 osób opuściło tereny zajęte przez Węgry w 1938 i 1939 r. W ogólnej liczbie 140 234 Słowaków, którzy opuścili terytorium państwa węgierskiego w jego granicach z okresu 1938-1944, Centralne Biuro do spraw Pomocy i Informacji dla Uciekinierów odnotowało 61 342 ewakuowanych, 27 264 wypędzonych i 51 628 uciekinierów⁶⁵.

Ludność węgierska zamieszkała na terenach przyłączonych do Węgier w latach 1938-1939 z radością powitała powrót do macierzystego kraju i przyznanie jej państwowego obywatelstwa węgierskiego. Zdecydowana część tej ludności nie brała udziału w prześladowaniu Czechów i Słowaków, a nawet sama została poddana uwłaczającej lustracji przeprowadzanej przez biurokratycznych urzędników przybyłych z Węgier. Większość miejscowych Węgrów: urzędników, nauczycieli i profesorów uznano za niepewnych i zastąpiono przybyszami z głębi państwa. Na konferencji w Koszycach, w której wzięli udział przedstawiciele inteligencji węgierskiej przybyli z wielu miast położonych po obydwu stronach nowej słowacko-węgierskiej granicy, został uchwalony protest przeciwko tym praktykom.

⁶² *Malá vojna (Vojenský konflikt medzi Maďarskom a Slovenskom v marci 1939)*, red. L. Deák, Bratislava 1993; I. Stanek, *Zrada a pád. Hlinkovšti separatisté a tak zvaný Slovenský štát*, Praga 1958, s. 146-147.

⁶³ M. Vietor, *op. cit.*, s. 9; L. Déak, *Slovensko v politike Maďarska*, s. 33; M. S. Ďurica, *op. cit.*, s. 149; H. Batowski, *Kryzys*, s. 200; J. Dejmek, *op. cit.*, s. 207-208.

⁶⁴ H. Batowski, *Kryzys*, s. 200.

⁶⁵ AMZV, Praha: F. Odbor A, Generalni Sekretariat, kr. 169. Materiał: *Emigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1938-1944*; M. Vietor, *op. cit.*, s. 42.

W konsekwencji realizacji zmian terytorialnych w latach 1938-1939 w Słowacji pozostało jeszcze – według danych słowackich – 57 913 Węgrów. Inne źródła podnoszą tę liczbę do sześćdziesięciu, a nawet do stu tysięcy. Źródła słowackie podawały, że liczba Słowaków żyjących na Węgrzech wzrosła do 452 145 osób, Węgrzy zaś mówili o około 150 tys.⁶⁶ Według danych spisowych (tabela 3), liczba Węgrów na terytorium Słowacji od 1930 do 1941 r. wzrosła o 176 tys. osób.

Węgrzy w Słowacji bez obywatelstwa, ojczyzny i domów (A hontalanság évei) 1945-1948

Pod koniec II wojny światowej obydwa emigracyjne czeskie i słowackie obozy polityczne: komuniści w Moskwie i politycy skupieni przy Edvardzie Benešu w Londynie przy wszystkich dzielących ich różnicach – mieli wspólny nadrzędny plan: odbudować Czechosłowację jako państwo narodowe, bez mniejszości niemieckiej i węgierskiej. Zbudowanie narodowego państwa czeski i słowacki politycy traktowali jako jeden z elementów kształtowania ładu międzynarodowego w tej części Europy i dlatego podstawową kwestią były zabiegi o stworzenie prawnych ram międzynarodowych umożliwiających realizację zamierzonego planu.

Pierwszym najważniejszym międzynarodowym dokumentem stanowiącym podstawę prawną dla określenia granic pomiędzy Węgrami a Słowacją po II wojnie światowej była umowa rozejmowa⁶⁷ podpisana w Moskwie 20 stycznia 1945 r. przez węgierski koalicyjny Tymczasowy Rząd Narodowy, na czele którego stał gen. Béla Dálnoki Miklós, i trzy zwycięskie mocarstwa: Stany Zjednoczone Ameryki Północnej, Wielką Brytanię i Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich, działające w imieniu wszystkich Narodów Zjednoczonych biorących udział w wojnie z Węgrami. Tekst umowy rozpoczyna się od stwierdzenia, że węgierski Tymczasowy Rząd Narodowy uznaje klęskę Węgier i akceptuje warunki przedstawione przez trzy wymienione wielkie mocarstwa.

W punkcie II umowy rozejmowej zawarto sformułowanie:

„II. Hungary has accepted the obligation to evacuate all Hungarian troops and officials from the territory of Czechoslovakia, Yugoslavia, and Rumania occupied by her within the limits of the frontiers of Hungary existing on December 31, 1937, and also to repeal all legislative and administrative provisions relating to the annexation or incorporation into Hungary of Czechoslovak, Yugoslav and Rumanian territory. Węgry zobowiązują się do ewakuacji wszystkich węgierskich żołnierzy i urzędników z zajmowanych przez nie terytorium Czechosłowacji, Jugosławii, Rumunii, w granicach określonych i istniejących 31 grudnia 1937, a także do uchylecia wszystkich przepisów prawnych i administracyjnych odnoszących się do aneksji lub włączenia do Węgier czechosłowackiego, jugosłowiańskiego oraz rumuńskiego terytorium”.

Rządy czechosłowacki i węgierski zostały zobowiązane do podjęcia rozmów i zawarcia umowy o wymianie ludności.

⁶⁶ J. Svetoň, *Slováci v europskom zahraničí*, Bratislava 1943, s. 29; Zob. H. Batowski, *Kryzys*, s. 91, p. 77.

⁶⁷ *U. S.-British-U.S.S.R. Armistice With Hungary*, January 20, 1945, „United Nations Review”.

Wbrew nadziejom władz czechosłowackich, przywódcy trzech wielkich mocarstw na konferencji w Poczdamie (16 VII – 2 VIII 1945) omawiali i podjęli decyzje dotyczące jedynie Niemców, natomiast nie zajmowali się sprawami ludności węgierskiej w Słowacji⁶⁸.

Postanowienia poczdamskie oznaczały, że rząd czechosłowacki nie uzyskał zgody wielkich mocarstw na masowe wysiedlenie ludności węgierskiej, a traktując Węgrów na równi z Niemcami, mógł nawet narazić się na zarzut, że postępuje samowolnie i niezgodnie z wolą wielkich mocarstw⁶⁹.

Granicami państwa węgierskiego z sąsiadami i kwestią mniejszości węgierskiej na ich terytorium zajęła się dopiero konferencja pokojowa w Paryżu (16 VII – 18 X 1946)⁷⁰, której efektem było podpisanie 10 lutego 1947 r. traktatów pokojowych z sojusznikami III Rzeszy Niemieckiej. Traktat z Węgrami potwierdził granice słowacko-węgierskie ustalone w Trianon, a poza tym przyznał Słowacji 3 wioski przylegające do Petržalki na prawym brzegu Dunaju: Horváthjárfalu (Jarovce), Oroszvár (Rusovce) i Dunacsún (Čuňovo) o ogólnej powierzchni 66 km². Według spisu z 1941 r. zamieszkiwało je 3119 osób, głównie Niemców, Chorwatów i Węgrów⁷¹.

Poczynając od stycznia 1945 r. w miarę wypierania ze Słowacji wojska niemieckiego i węgierskiego przez jednostki sowieckie, rumuńskie i czechosłowackie, władzę przejmowały te siły polityczne, których celem było odbudowanie Czechosłowacji i realizowanie planów budowy narodowego państwa. Opracowywane wówczas programy

⁶⁸ *Státní Ústřední Archiv* (dalej: SÚA), Praha (Chodovec): F. 83: Protokoły posiedzeń rządu czechosłowackiego: protokół z 3 sierpnia 1946 (wystąpienie ministra Masaryka) i protokół z 11 września 1945.

⁶⁹ SÚA, Praha (Chodovec), F.: ÚV KSC, fascikel 100/24, zväzok 139, nr dok. 1494. Zápisnica zo zasadania vlády z 3.08.1945, Wystąpienie Masaryka (bardziej optymistyczne) i Clementisa; M. Fülöp, *op. cit.*, s. 37; K. Janics, *op. cit.*, s. 110.

W tym kontekście wymowne są fragmenty uchwały NR SR z 20 września 2007 r.:

NR SR „mając na uwadze postanowienia Umowy o wymianie ludności między Czechosłowacją a Węgrami z 27 lutego 1946, Traktatu Pokojowego z Węgrami z 10 lutego 1947 i Szczyrbskiego Protokołu z 25 lipca 1949:

- w trosce o rozwój dobrych sąsiedzkich stosunków z Republiką Węgierską”

uchwała oświadczenie NR SR:

„1. decyzje konstytucyjne, ustawowe i polityczne, podejmowane w trakcie powojennego porządkowania stosunków zostały podjęte, tak jak w innych krajach europejskich, wskutek II wojny światowej i klęski nazizmu i kierowały się zasadami prawa międzynarodowego reprezentowanymi przez wnioski konferencji w Poczdamie,

2. powojenne decyzje reprezentatywnych organów Republiki Czechosłowackiej i Słowackiej Rady Narodowej nie są przyczyną praktyk dyskryminacyjnych i dzisiaj w oparciu o te zasady nie mogą powstać nowe stosunki prawne,

3. stosunki majątkowe i prawne, które powstały na mocy tych decyzji, są niepodważalne, nienaruszalne i niezmiennie”.

Patrz: NR SR, IV. volebné obdobie. Číslo: 1483/2007. 533, *Uznesenie NR SR z 20 septembra 2007 o nedotknuteľnosti povojnových dokumentov k usporiadaniu pomerov po II. svetovej vojne na Slovensku* (tlač 394), www.nrsr.sk (5.09.2010).

⁷⁰ *Recueil des Documents de la Conférence de Paris. Palais du Luxembourg. 29 juillet – 15 octobre 1946*, T. I-IV, Paris 1946.

⁷¹ J. Beňa, *Slovensko a Benešove Dekrety*, Bratislava 2002, s. 232.

i zapoczątkowane działania były kontynuowane w latach 1945-1948. Skupiała się one na: konfiskacie majątków węgierskich, prowadzeniu reformy rolnej, akcji osadniczej i kolonizacyjnej, wysiedleniu możliwie jak największej liczby ludności węgierskiej ze Słowacji i przeprowadzeniu resłowakizacji.

Działania planowe poprzedziły żywiołowe ucieczki i wypędzanie ludności węgierskiej. Przypominało to okres pierwszych miesięcy po arbitrażu wiedeńskim. Sytuacja się jednak odwróciła: w latach 1938-1939 uciekali i byli wypędzani Czesi i Słowacy, a w pierwszym półroczu 1945 r. – Węgrzy. W większości nie była to rodzima ludność z tych terenów, lecz w pierwszym wypadku czescy i słowaccy koloniści, a w drugim również ludność napływowa z głębi Węgier, którą ironicznie i dowcipnie Słowacy przezwali: „anyáši” (anyós po węgiersku znaczy teściowa).

Wszyscy „anyáši”, „nyilaši”⁷² i tzw. „exponowani”⁷³ Węgrzy, czyli przedstawiciele węgierskiej inteligencji, sprawujący jakiegokolwiek urzędowe, publiczne funkcje podlegali natychmiastowemu wysiedleniu na podstawie zapisu umowy rozejmowej.

Pierwszy zorganizowany transport kolejowy z osobami zakwalifikowanymi do tej grupy odjechał ze Słowacji do Węgier 26 maja 1945 r. Według źródeł oraz czeskich i słowackich opracowań, akcja wysiedlenia wymienionej grupy Węgrów zakończyła się w czerwcu 1945 r. i objęła 31 780 osób⁷⁴. Nie są to informacje ścisłe, według bowiem ewidencji węgierskiego Ministerstwa Opieki Socjalnej do czasu podpisania 27 lutego 1946 r. umowy o wymianie ludności, ogółem z Czechosłowacji na terytorium państwa węgierskiego przybyło 38 458 osób⁷⁵.

Ogólnopanstwową podstawę prawną działań wymierzonych przeciwko Węgom stanowiły dekrety prezydenta Edvarda Beneša, a na terytorium Słowacji rozporządzenia Słowackiej Rady Narodowej oraz zarządzenia i okólniki Zespołu Pełnomocników lub poszczególnych Urzędów Pełnomocników. Uwaga Słowackiej Rady Narodowej i jej aktywność skierowana na rozwiązanie kwestii węgierskiej w Słowacji skupiła się przede wszystkim na konfiskowaniu i przejmowaniu ziemi z rąk węgierskich właścicieli, a także na przydzielaniu jej słowackim osadnikom. Głównymi organami realizującymi tę działalność były komisje rolnicze rad narodowych, Urząd Pełnomocnika do spraw Rolnictwa i Reformy Rolnej (Poverenictvo Pôdohospodarstva a Pozemkovej Reformy), Słowacki Urząd Osiedleńczy i współdziałający z nim Fundusz Odnowienia Narodowego. Wspierał je Urząd Pełnomocnika ds. Wewnętrznych (Poverenictvo Vnútra), a także wszyscy pozostali pełnomocnicy, inne organa władzy i podległe im instytucje.

⁷² Członkowie dwu węgierskich partii faszystowskich: Partii Strzałokrzyżowców (Magyar Nyilasok Pártja) i Węgierskiej Partii Ferencza Szállasiego (Szállasi Ferencz Magyar Pártja) oraz funkcjonariusze Węgierskiej Partii Narodowej (Magyar Nemzeti Pártja), Politycznej Partii Zjednoczonych Węgierskich Partii (Egyesült Magyar Párt) i innych węgierskich partii i organizacji.

⁷³ SNA, Br. F. Poverenictvo Vnútra, Bezpečnostný odbor: kr. 2. Obežnik Poverenika Vnútra do dňa 5 V 1945.

⁷⁴ D. Čierna-Lantayová, *O nové Maďarsko*, Bratislava 1979, s. 187; J. Zvara, *op. cit.*, s. 56.

⁷⁵ Teleki László *Intézet Budapest Levéltár* (TLIBL): Imre Robinson, *Visszaemlékezés* (wspomnienia), Károly Szabó, Maradvány (pozostałość), nr 256, s. 5 i *A kitelepítés...*, s. 23; M. Fülöp, *A befejezetlen béke*, Budapest 1994, s. 33; K. Janics, *A hontalansá évei*, Bratislava 1992, s. 97.

Prezydium Urzędu Pełnomocnika do spraw Rolnictwa i Reformy Rolnej 31 lipca 1945 r. podjęło decyzję o utworzeniu 23 grup roboczych uprawnionych do przejmowania i rozdzielania ziemi skonfiskowanej Niemcom, Węgrom oraz „zdrajcom i wrogom słowackiego narodu” na terytorium całej Słowacji⁷⁶. Każda grupa obejmowała swoim działaniem teren dwóch lub więcej politycznych powiatów.

W pierwszym etapie konfiskaty majątków ziemskich organem podejmującym decyzje było Prezydium Słowackiej Rady Narodowej. Uprawnienia te Słowacka Rada Narodowa 14 maja 1946 r. przeniosła na konfiskacyjne komisje utworzone przy powiatowych radach narodowych.

Do listopada 1946 r. Prezydium SRN skonfiskowało 1359 majątków o areale 107 985 ha, a konfiskacyjne komisje 3501 majątków o areale 136 994 ha. Łącznie zatem konfiskacie podległo w tym czasie 4860 węgierskich majątków ziemskich o ogólnym areale 243 979 ha⁷⁷.

Ogółem na terytorium całej Słowacji wymiar skonfiskowanej ziemi w latach 1945-1948 wyniósł 614 462 ha, w tym ziemi uprawnej 302 104 ha i 312 358 ha lasów. Najwięcej ziemi uprawnej i lasów skonfiskowano na terenie „obszaru osiedleńczego”, czyli w południowych powiatach. Tam konfiskacie podległo 236 891 ha ziemi uprawnej⁷⁸.

7 lutego 1946 r. rządy Czechosłowacji i Węgier zawarły umowę o wymianie ludności⁷⁹. Rząd węgierski uczynił to pod wyraźną presją międzynarodową. Umowę podpisali w Budapeszcie Vladimir Clementis i János Gyöngyösi. Szczególne miejsce w realizacji umowy o wymianie ludności i w całej strukturze organizacyjnej uczestniczącej w rozwiązywaniu kwestii węgierskiej zajmował Słowacki Urząd Osiedleńczy (Osídľovaci Úrad pre Slovensko) powołany dekretem prezydenta z 17 lipca 1945 r.⁸⁰

Dla realizacji zadań związanych z akcją osiedleńczą i przesiedleńczą, wymagających bezpośredniego kontaktu z ludnością, Słowacki Urząd Osiedleńczy w Bratisławie utworzył sieć podległych mu państwowych obwodowych urzędów osiedleńczych (Oblasťná úradovňa osídľovacieho úradu)⁸¹ w następujących miejscowościach:

⁷⁶ *Štátny Oblastný Archív v Bratislave* (dalej: ŠOABr); F: Politicke strany, organy a spoločenské organizácie Národného frontu. Obežniki Poverenictva Pôdohospodarstva a Pozemkovej Reformy (PPPR), 1945. Obežnik č. B-1990/1945-prez. z 31.07.1945.

⁷⁷ AMZV, Praha: Odbor A, Generalni Sekretariat, Kabinett. 015: Maďarsko, 41: Politicke veči, 413: Menšiny, kr. 168: *Skonfiskované gospodarstva rolne Węgrów (bez zdrajcow)*. Według: nar. č. 104/1945 Sb. N. SNR v zneni nar. Č. 64/1946 Sb. N. SNR.

⁷⁸ SNA Br., F., Poverenictvo Pôdohospodarstva a Pozemkovej Reformy, kr. 305: Grafik: *Výmera skonfiškovanej pôdy na Slovensku*.

⁷⁹ AMZV, Praha: F. Odbor A, Generalni Sekretariat, Kabinett, Clementisove spisy, kr. 172: Sbirka zákonů a nařízení republiky Československé, Ročník 1946, Částka 60. Vydána dne 27. června 1946. Obsah 145. Dohoda medzi Československom a Maďarskom o výmene obyvateľstva.

⁸⁰ ŠOABr. *Spríevodca po archívnych fondach*, (oprac. J. Watzka, M. Zemene i in.), Bratislava 1966, s. 45-48.

⁸¹ *Štátny Oblastný Archív v Nitre (Ivanka pri Nitre)*, (dalej: ŠOANa); F, Štátna moc, správa, samo-správa: Oblastné úradovne Osídľovacieho Úradu a Fondu Národnej Obnovy v Handlowej. Prezydium Osídľovacieho Úradu pre Slovensko v Bratislave, Bratislava 3 júna 1946, č. 3858/1946.

- 1) Dunajska Streda dla ówczesnego politycznego powiatu Dunajská Streda,
- 2) Galanta dla powiatu Galanta,
- 3) Handlowa dla powiatów Prievidza, Kremnica, Nova Baňa i Banska Štiavnica,
- 4) Komárno dla powiatu Komárno,
- 5) Košice dla powiatów Košice i Moldava,
- 6) Kráľovský Chlmec dla powiatów Kráľovský Chlmec i Veľké Kapušany,
- 7) Levice dla powiatów Levice i Želiezovce,
- 8) Nové Zámky dla powiatów Hurbanovo i Nové Zámky,
- 9) Poprad dla powiatów Kežmarok, Poprad, Spišska Stara Ves i Stará Lubovňa,
- 10) Rimavska Sobota dla powiatów Jesenské (Feledince) i Rimavská Sobota,
- 11) Rožňava dla powiatów Rožňava i Šafárikovo (Tornala),
- 12) Spišska Nowá Ves dla powiatów Gelnica, Levoča i Spišská Nowá Ves,
- 13) Šala nad Váhom dla powiatu Šala nad Váhom,
- 14) Šamorín dla powiatu Šamorín,
- 15) Štúrovo dla powiatów Šahy i Štúrovo (Parkan).

W późniejszym okresie powstał jeszcze obwodowy urząd osiedleńczy w Šahách dla powiatów Šahy i Modrý Kameň, a do kompetencji urzędu w Nových Zámkach przyporządkowano powiat Vrábľe. We wszystkich pozostałych powiatach sprawami związanymi z konfiskatami, wysiedlaniem i osiedlaniem zajmował się bezpośrednio Słowacki Urząd Osiedleńczy w Bratysławie.

17 czerwca 1946 r. dr Július Viktóry Pełnomocnik ds. Wewnętrznych wydał „Ogłoszenie o resłowakizacji”⁸². Dla celów resłowakizacji sporządzano wiele list i wykazów. Liczby osób zapisanych do resłowakizacji, a tym bardziej faktycznie resłowakizowanych, są tak rozbieżne w różnych źródłach słowackich i węgierskich, że nie można ich traktować nawet orientacyjnie. W wykazie firmowanym przez Głównego Komisarza Resłowakizacyjnego figuruje liczba 352 038 osób⁸³, które zgłosiły się na resłowakizację, natomiast w jednej z tabel w materiałach Komisji Resłowakizacyjnej przechowywanych w zbiorach AMZV w Pradze umieszczono liczbę 423 264 osób. Fikcyjność tych liczb wykazało porównanie liczby ludności węgierskiej według spisów z 1950 i 1961 r.

Niedbałość w sporządzeniu wykazu i wyraźne zawyżenie liczby osób przyjętych na resłowakizację na podstawie formularzy (evidenčných listków) zgromadzonych przez „statystyczny oddział” Słowackiego Urzędu Osiedleńczego ostro krytykował dr Ján Svetoň, przewodniczący Słowackiego Urzędu Statystycznego. Twierdził on, że liczba osób, które mogły być resłowakizowane wahała się od 149 000 (min.) do 181 000

⁸² AMZV, Praha: Odbor A, Generalni Sekretariat, Kabinet, kr. 168: Vyhláška Poverenika Vnútra č. 20 000/I-IV/1-1946 zo dňa 17 júna o reslovakizácii obyvateľstva.

⁸³ SNA, Br., F.: Reslovakizačná Komisia, kr. 281, Osídlovací úrad pre Slovensko, Hlavný reslovakizačný komisár, nr 49/1946, Bratislava: *Početný výkaz osôb prihlásených na reslovakizáciu. /Výsledky podľa hlásení OSK/.*

(maks.)⁸⁴. Tezę tę mocno podtrzymał jego zastępca dr Pavel Horvath⁸⁵. W piśmie z 4 stycznia 1947 r. Horvath szacował, że w Bratysławie i Koszycach oraz w 25 powiatach południowej Słowacji można poddać resłowakizacji około 165 000 osób.

Ludność węgierska zgłaszała się na resłowakizację i odbierała zaświadczenia o resłowakizacji najczęściej po to, by względnie unormować swoją sytuację prawną.

Po przejęciu władzy przez komunistów

W ramach realizacji nowego kursu politycznego wobec ludności węgierskiej w Czechosłowacji w końcu 1948 i na początku 1949 roku postanowiono: przywrócić Węgom czechosłowackie obywatelstwo, cofnąć konfiskatę majątków ziemskich i otworzyć węgierskie szkoły podstawowe w 113 gminach (Związek Kulturalny Węgierskiego Ludu Pracującego w Czechosłowacji – Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete – Csemadok)⁸⁶, wydawać dziennik „Új Szó” („Nowe Słowo”) w języku węgierskim, utworzyć węgierską stację radiową, publikować węgierskie książki i broszury. Postanowiono również przyjmować Węgrów do słowackich związków zawodowych, partii komunistycznej, wybierać węgierskich antyfaszystów na członków instancji partyjnych i kierowniczych organów związków zawodowych. W Pradze powstało stowarzyszenie do zintensyfikowania kulturalnych i gospodarczych kontaktów z Węgrami⁸⁷.

Jedną z pierwszych decyzji komunistycznego rządu czechosłowackiego było jego rozporządzenie z 19 marca 1948 r. „O majątku, który pozostawiły w Czechosłowackiej Republice osoby przesiedlone do Węgier na podstawie czechosłowacko-węgierskiej umowy o wymianie ludności”⁸⁸. Osoby te miały prawo do przejścia pozostawionego swojego lub innego majątku. Jeśli to było niemożliwe, bo majątek miał już innego właściciela, a innego wolnego nie było, przesiedleńca był uprawniony do otrzymania odszkodowania. Zespół Pełnomocników 4 listopada 1948 r. wydał rozporządzenie, które cofało konfiskatę i przywracało prawo własności Węgom, których majątek nie przekraczał powierzchni 50 ha. Cofnięcie konfiskaty było niemożliwe, jeśli ziemia należąca do danego gospodarstwa była już przydzielona osiedleńcom – repatriantom lub kolonistom⁸⁹.

⁸⁴ SNA, Br., F.: Reslovakizačna Komisia, kr. 52: *Poznámky k reslovakizácii* (oprac. J. Svetoň – Štátny Plánovací a Štatistický Úrad); Vec: *Reslovakizácie – pripomienky* (oprac. P. Horváth – wiceprezes ŠPAŠÚ), Bratislava, 4 I 1947.

⁸⁵ SNA, Br., F.: Reslovakizačna Komisia, kr. 52: Vec: *Reslovakizácie – pripomienky* (oprac. P. Horváth – wiceprezes Państwowego Urzędu Planowania i Statystyki w Bratysławie), Bratislava 4 I 1947.

⁸⁶ Zebranie organizacyjne Csemadoku odbyło się 5 marca 1949 r. Jego wieloletnim przewodniczącym był Gyula Lorincz. Po kilkakrotnych zmianach obecna pełna nazwa Csemadoku brzmi: Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség – maďarský spoločenský kultúrny zväz na Slovensku.

⁸⁷ „Pravda” z 30.09.1948, 12.02.1949, 24.03.1949.

⁸⁸ *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*, Ročník 1948, Částka 14, Vydána dne 2 dubna 1948.

⁸⁹ *Sbierka zákonov Slovenskej národnej rady*, Ročník 1948. V Bratislave dňa 7 decembra 1948, Čiastka 12, č. 26. Nariadenie Sboru poverenikov zo dňa 4 novembra 1948.

Najważniejszym dokumentem umożliwiającym ludności węgierskiej powrót do względnie normalnego życia w Słowacji była uchwała praskiego parlamentu z 25 października 1948 r. o przyznaniu zamieszkałym w Czechosłowacji Węgom państwowego czechosłowackiego obywatelstwa. Nie otrzymały go osoby, które „ciężko zawiniły przeciwko Czechosłowackiej Republice” lub jej „ludowodemokratycznym” władzom oraz były przewidziane do wymiany w ramach umowy o wymianie ludności⁹⁰.

Zmianie na lepsze uległa sytuacja Węgrów przebywających na przymusowych pracach w Czechach. Rozporządzenie rządu czechosłowackiego z 30 września 1948 r. wszystkim Węgom wywiezionym na prace do Czech pozwalało wrócić do swoich domów w Słowacji.

Wyniki i demograficzne skutki przesiedleń i akcji osadniczej

Słowackie plany związane z realizacją umowy o wymianie ludności zakładały pozbycie się 105 047 Węgrów na podstawie piątego jej rozdziału i 65 200 na podstawie rozdziału ósmego⁹¹. W pierwszych latach po II wojnie światowej ze Słowacji do Węgier odeszło 89 660 osób narodowości węgierskiej, z tego 68 407 osób w ramach realizacji umowy o wymianie ludności i 21 253 osoby na zasadzie wysiedlenia z innych powodów. Stanowiło to zaledwie około 12-15% całkowitej liczby ludności narodowości węgierskiej, zamieszkującej w zdecydowanej większości powiaty ciągnące się wzdłuż całej granicy słowacko-węgierskiej⁹².

Rolnicy węgierscy pozostawili w Słowacji 109 295 katastralnych jutar ziemi. Na podstawie umowy o wymianie ludności z 27 lutego 1946 r. z południowej Słowacji do Węgier przesiedlono w zorganizowanych transportach 10 586 węgierskich rodzin. Poza tym z własnej inicjatywy przesiedliło się legalnie 1070 rodzin, a nielegalnie 2500-3000 rodzin⁹³.

Wymianą i dobrowolnym odejściem było dotkniętych 329 węgierskich wsi w 23 powiatach na terytorium „obszaru osiedleńczego”⁹⁴, obejmującego 564 wioski, w tym 556 węgierskich i 8 niemieckich w 25 powiatach południowej Słowacji. Przeciętnie zatem na jedną wieś przypadało 8,4 rodzin przesiedlonych do Węgier⁹⁵.

⁹⁰ J. Beňa, *op. cit.*, s. 95-96.

⁹¹ AMZV, Praha F.: Odbor A, Generalni Sekretariat, Kabinett, Clementisove spisy, kr. 170. *Ukončenie presídlenia podľa Dohody o výmene obyvateľstva – zpráva o výsledkoch činnosti a o výdavkoch*, Bratislava 1.02.1949, č. 238/preds.-1949, s. 10.

⁹² D. Čierna-Lantayova, *op. cit.*, s. 171.

⁹³ SNA Br., F.: Poverenictvo Podohospodarstva a Pozemkovej Reformy, kr. 304. *Zpráva o niektorých problémoch južného Slovenska*, č. B-61. 562/48-II/2.

⁹⁴ „Obszarem osiedleńczym” nazywano urzędowo ze względów administracyjno-technicznych terytorium 25 powiatów południowej Słowacji. Należały do niego wioski zamieszkałe, według danych spisu z 1930 r., w co najmniej 40% przez ludność niesłowiańską.

⁹⁵ SNA Br., F.: Poverenictvo Podohospodarstva a Pozemkovej Reformy, kr. 304. *Zpráva o niektorých problémoch južného Slovenska*, č. B-61. 562/48-II/2, s. 4.

Na terytorium „obszaru osiedleńczego”, poczynając od 1945 r., prowadzona była również systematyczna akcja osadnicza w ramach wewnętrznej kolonizacji. Dotknęła ona w różnym stopniu na terenie 16 powiatów 263 wioski węgierskie, 5 niemieckich i 13 słowackich, a w każdej z tych wiosek przeciętnie 17,8 rodzin. Pozostałe 293 wioski węgierskie i 3 niemieckie w 25 powiatach „obszaru osadniczego” nie były wprawdzie dotknięte tą akcją, a w 38 nie rozpoczęto nawet konfiskaty majątków, ale wiele z nich w latach 1947-1948 objęła akcja wysiedlania prowadzona w ramach realizacji umowy o wymianie ludności⁹⁶.

Z Węgier do Słowacji w zorganizowanych transportach przesiedliło się 71 787 osób (17 928 rodzin), a łącznie 73 273 osób. Ponad 90% wszystkich słowackich repatriantów osiedlono w południowych powiatach Słowacji na miejscach zamieszkałych uprzednio przez ludność narodowości węgierskiej⁹⁷.

Etniczne skupiska ludności węgierskiej w południowej Słowacji w wyniku akcji przesiedlania po II wojnie światowej zostały naruszone wprawdzie w bardzo niewielkim stopniu, ale nie ulega wątpliwości, że po przesiedleniach i przeprowadzeniu resłowakizacji liczba osób uznających się za Węgrów uległa zmniejszeniu. Na niekorzyść zmieniło się także ich rozmieszczenie.

W wykazie dołączonym do sprawozdania praskiego ministerstwa spraw wewnętrznych na dzień 1 stycznia 1948 r. znalazło się tylko jedenaście powiatów w Słowacji, w których odsetek ludności węgierskiej przekraczał 25%⁹⁸. W tych powiatach odsetek ten był drastycznie zaniżony, a były to: Dunajská Streda – 67,6%, Komárno – 58,4%, Parkan (obecnie Štúrovo) – 55,8%, Feledince (obecnie Jesenské) – 52,4%, Tornaľa – 43,9%, Želiezovce – 44,4%, Šamorin – 39,6%, Šahy – 27,9%, Šala – 27,3%, Stará Ďala (obecnie Hurbanovo) – 26,8% i Galanta – 26%.

Dane te uwzględniały formalne urzędowe wyniki resłowakizacji⁹⁹, które znalazły odbicie jeszcze w wynikach spisu ludności w 1954 r. Ludność węgierska w Słowacji jeszcze długo była ostrożna i nieufna, ale coraz większa liczba Węgrów stopniowo przyznawała się do swojej narodowości.

Podczas kolejnych spisów ludności narodowość węgierską zadeklarowała następująca liczba obywateli¹⁰⁰:

⁹⁶ Ibidem, s. 5.

⁹⁷ AMZV, Praha: F.: Odbor A, Generalni Sekretariat, Kabinett, Clementisove spisy, kr. 170. *Ukončenie presídlenia podľa Dohody o výmene obyvateľstva – zpráva o výsledkoch činnosti a o výdavkoch*, Bratislava 1.02.1949, č. 238/preds.-1949, s. 10-18.

⁹⁸ SUA Praha (Chodovec), Fond: Ministerstvo Vnútra, Nova registratura, kr. 276, fasc.: A-1143, *Sprava o výsledku reslovakizácie k. 1 januáru 1948*.

⁹⁹ Nawet w najnowszych opracowaniach węgierskich wymieniana jest liczba 190 tys. osób narodowości węgierskiej, które formalnie przyjęły zaświadczenia resłowakizacyjne, stwierdzające ich słowacką narodowość. Patrz: L. Gyurgyík, *op. cit.*, s. 142.

¹⁰⁰ SNA, Br., F.: Poverenictvo Vnútra, Sekretariat, kr. 11, nr dok. 411/1950 – sekret.; J. Zvara, *Maďarska menšina na Slovensku po roku 1945*, Bratislava 1969, s. 69; P. Podolák, *Narodnostne menšiny v Slovenskej republike. Z hľadiska demografického vyvoja*, Martin 1998; O. Dostal, *Narodnostne menšiny*,

Rok	Czechosłowacja	Słowacja
1950	367 733	354 532
1961	533 934	518 782
1970	570 478	552 006
1980	579 617	559 490
1991	586 741	567 296

Przyrost 164 250 osób narodowości węgierskiej w Słowacji od 1950 do 1961 r. był w zdecydowanej większości efektem przyznania się do swojej narodowości reślowakizowanych Węgrów.

Kolejne spisy i inne wykazy¹⁰¹ ludności węgierskiej w Słowacji w następnych dziesięcioleciach znacznie odbiegały od tych opartych na fikcyjnych przesłankach wyników z końca lat czterdziestych XX wieku.

Podpisanie traktatu w Trianon spowodowało, że w podobnej sytuacji jak w Słowacji znalazła się ludność węgierska we wszystkich państwach sąsiadujących z Węgrami. Warto tej kwestii – mało znanej w Polsce, a stanowiącej jeden z kluczowych problemów najnowszej historii Europy Środkowej – poświęcić odrębne rozważania.

Demography and population localization of the Hungarian ethnic group in Slovakia

The publication presents an outline of changes in the numerical force and localization of Hungarian population in Slovakia in the period between the separation of Slovaks from Hungary in 1918 to 1950.

This is a crucial problem constituting a basis for considering the complex Hungarian question in Slovakia in that time. The starting point of the reflections is clear, and the basic argument for establishing the final date was the first census after World War II in Czechoslovakia, carried out after the displacements, expulsions and re-Slovakization of the Hungarian population after the whole of the power in the country had been taken over communists.

After World War I, several hundred of Hungarians found themselves on the Slovakian side of the border and became a minority, being, however, still aware of their belonging to the Hungarian nation, a few times larger in number than Slovaks. Before World War I, those people inhabited the very centre of the Hungarian Kingdom and constituted an integral part of the reigning nation.

Due to the shortage of space, the reflections concentrate on showing changes in number and localization of the Hungarian population in Slovakia in the period between the Wars, during World War II and in the first years after its end. For the reason mentioned above, an inner demographic analysis of the Hungarian population in Slovakia was omitted (age, gender, etc.)

w: *Slovensko 2000. Suhrnna sprawa o stave spoločnosti*, red. G. Mesežnikov, M. Ivantyšyn, Bratislava 2000, s. 175-176.

¹⁰¹ W 1991 r. było w Słowacji 13 miast, w których odsetek ludności węgierskiej przekraczał 50%, a w czterech – 80%. Patrz: *Table 10. Towns in Slovakia with absolute Hungarian majority (1991)*, w: K. Kocsis, E. Kocsis-Hodosi, *Hungarian Minorities in the Carpathian Basin*, www.hungarian-history.hu (12.09.2010). Nawet w 2010 r. – jak wykazały wyniki wyborów parlamentarnych w Słowacji przeprowadzonych 12 czerwca 2010 r. – w wielu powiatach był wyższy odsetek ludności węgierskiej, np. w powiecie Dunajská Streda na listy węgierskie głosowało 83,74% wszystkich uprawnionych wyborców. (Odsetek ten dokładnie pokrywa się z danymi z wzmiankowanej tabeli z 1991 r.).

The much criticized census of 1910 showed that the territory which 8 years later became Slovakia was inhabited by 884,210 Hungarians (30,3%). In an independent Slovakia, during the census of 1921, the Hungarian nationality was declared by 650,597 (21,7%) people, and that number, varying periodically, was basically the same, or even higher in the last half-century. However, with a general increase in the population of Slovakia, this means that the percentage of Hungarians has dropped below 10% of the whole population of the country.

The publication cites an opinion formed by Janos Makkai, a Hungarian ethnographer and sociologist. According to him, Hungarian people living in Slovakia and other neighbouring countries must have been more experienced in the fight for their rights, were more resistant, specialized, and more versatile in struggling against difficulties of everyday life.

Демография и размещение венгерского населения в Словакии в 1918-1950гг.

Статья посвящена изменению численности и размещения венгерского населения в Словакии в период от 1918 г после отделения Словакии от Венгрии и до 1950 г. Это ключевая проблема, которая представляет собой основу для понимания всех сложностей венгерского вопроса в Словакии в этот период. Основным контрольным пунктом оценки этой проблемы была первая после Второй мировой войны перепись населения в Чехословакии, которая была проведена спустя 2 года после окончания переселений и выселений и ресловакизации венгерского населения и перехода всей власти к коммунистам.

После Первой мировой войны сотни тысяч венгров оказались по другую сторону словацкой границы и стали этническим меньшинством, сохранив при этом свое национальное самосознание. Население это перед Первой мировой войной жило в самом центре Австро-Венгрии, и в те времена являлась неотъемлемой частью правящего народа.

По причине ограниченного объема публикации в статье основной упор делается на динамику изменений количества населения и размещения венгров на территории Словакии в межвоенный период, во время Второй мировой войны и в первые послевоенные годы. В статье не раскрывается внутренняя демографическая структура венгерского населения Словакии (возраст, пол ит.д.).

Подвергаемая критике всеобщая перепись населения 1910 г. показала, что на территории, на которой 8 лет спустя была образована Словакия, жило 884 210 венгров (30,3%). В независимой уже от Венгрии Словакии во время переписи 1921 г. к венгерской национальности отнесло себя 650 597 (21,7%) человек. Такое количество венгерского населения, подвергаясь небольшим колебаниям, в принципе, не только сохранилось, но даже возросло в последней половине 20 в. При тенденции увеличения общей численности населения Словакии означает это, однако, что процент венгров в Словакии снизился до 10% от общего количества населения этого государства.

Януш Макай, венгерский социолог и этнограф межвоенного периода, цитата которого приведена в статье, дал общую оценку венгерского населения Словакии. Он констатировал, что венгры, жившие в соседних государствах, так как постоянно боролись за свои жизненные права, были более выдержанными, и хорошо подготовленными к преодолению жизненных трудностей.